

The Impact of Disputes Between Erbil and Baghdad on the Political Security of the Kurdistan Region of Iraq

Farzad Rostami¹

Siwan Moradi²

Abstract

One of the major challenges facing post-Saddam Iraq has been the series of disputes between the Kurdistan Regional Government (KRG) and the central government of Iraq. These disputes, which emerged during the process of drafting the Iraqi Constitution, have continued to manifest themselves in political, economic, and geopolitical spheres. Initially, the disagreements centered on the status of the disputed territories during the early stages of the formation of the new Iraqi political order. Subsequently, issues related to energy and the budget were added to these disputes. In recent years, the Kurdistan Region's independence referendum and its alliance with Muqtada al-Sadr over the formation of a majority government in Iraq have further intensified these disagreements. The aim of this article is to examine the effects of these disputes on the political security of the Kurdistan Region of Iraq. Accordingly, the study addresses the following question: What impact have the tensions and disputes between Erbil and Baghdad had on the political security of the Kurdistan Region of Iraq? This study employs a descriptive-analytical method and draws on library and online sources. Drawing on the Copenhagen School of Security Studies and its conceptualization of political security through indicators such as the state's idea, institutions, and physical foundation, the study hypothesizes that these disputes have produced a range of consequences for the political security of the Kurdistan Region. With regard to the physical foundation of the state, the Kurdistan Region has experienced consequences such as a reduction in its authority over the energy sector, direct communication between some regional institutions and the central government, disruptions to its political effectiveness, the transfer of non-oil revenues to the central government, the dissolution of the Kurdistan Region's electoral commission, and the dissolution of provincial councils. With regard to threats to the state's idea, the Kurdistan Region has faced a widening gap between the government and society and a decline in the social capital of the Kurdistan Regional Government.

Keywords: Kurdistan Region of Iraq, Central Government of Iraq, Political Security, Copenhagen School.

1. Associate Professor, Department of Political Science and International Relations, Razi University, Kermanshah, Iran.

f.rostami1361@gmail.com

2. Master's student of Political Science, Razi University, Kermanshah, Iran (Corresponding author).

saywanmoradi955@gamil.com

Mesopotamian Political Studies, 2026, Vol. 5, Issue 2, pp. 367-406.

Received: 27 November 2025, **Accepted:** 05 September 2026

Doi: 10.22126/mps.2026.4448

Copyright © The Authors
Publisher: Razi University.

Extended Abstract

1. Introduction

The study and analysis of federal systems, particularly the distribution of powers between central and subnational governments, constitutes a crucial area of political science. The Middle East, and Iraq specifically, provides a significant case in this regard. Following the fall of the Ba'athist regime in 2003 and the establishment of a new political order, disputes between the Iraqi central government and the Kurdistan Regional Government (KRG) over authority and jurisdiction have remained persistent.

The Kurdistan Region, which established self-governance after the 1991 uprising, initially managed its affairs with significant autonomy from Baghdad. However, after the formation of the new Iraqi government and the constitutional recognition of the Region, numerous disputes emerged. These can be summarized into five principal areas: disagreements over disputed territories, particularly Kirkuk (related to Article 140 of the Iraqi Constitution); disputes over the regulation of oil and gas resources; disagreements over the federal budget allocation to the Kurdistan Region; tensions arising from the 2017 independence referendum; and disagreements concerning the formation of a majority government in Iraq. These ongoing disputes have had significant consequences for the political security of the Kurdistan Region.

2. Theoretical Framework

The Copenhagen School is one of the most influential approaches in contemporary security studies. It challenges the traditional, state-centric understanding of security and broadens the security agenda. Unlike realism or liberalism, the Copenhagen School rejects a narrow, war-and-peace conception of security, while also moving beyond purely critical or deconstructive approaches to provide an alternative analytical framework.

Barry Buzan, a founding figure of the School, argues for a broader conceptualization of security. He criticizes simplistic understandings, distinguishing his approach from realists who equate security with power and idealists who see peace as the primary condition for security. Instead, Buzan proposes a framework that recognizes the interconnected relationship between power, peace, and the absence of existential threats.

Through concepts such as the broadening of the security agenda, societal security, referent objects beyond the state, and the processes of securitization and desecuritization, the Copenhagen School has significantly advanced security studies. Its approach focuses on threats that are constructed and presented as existential dangers to a referent object. Ultimately, the School has moved beyond a one-dimensional, military-centric view, introducing a multidimensional conception of security encompassing five interconnected

sectors: military, political, economic, societal, and environmental. This framework provides the theoretical basis for analyzing how disputes between the KRG and Baghdad affect various dimensions of the Kurdistan Region's security, particularly its political security.

3. Methodology

This study employs a causal-explanatory method to examine the impact of Erbil-Baghdad disputes on the political security of the Kurdistan Region of Iraq. The independent variable is the disputes between the two governments, and the dependent variable is the political security of the Kurdistan Region. The research relies on library-based research and documentary sources, including academic literature, official documents, legal texts, and relevant online sources.

4. Discussion

The disputes between Erbil and Baghdad have centered on several key areas. Initially, the status of Kirkuk was a primary point of contention. Iraqi Kurds have consistently viewed Kirkuk as an inseparable part of Kurdish territories and have been unwilling to compromise on its future. The central government, however, has rejected incorporating Kirkuk into the Kurdistan Region and does not consider it a Kurdish-administered province. Beyond Kirkuk, differing interpretations over jurisdiction on energy resources and the KRG's efforts to independently export oil and gas have been major sources of disagreement. The distribution of the federal budget subsequently became another major point of contention, making these three issues central before the rise of ISIS.

The emergence of ISIS and its capture of several disputed territories prompted Kurdish leaders to increasingly raise the question of independence, culminating in the September 2017 independence referendum. This move provoked a strong reaction from Baghdad, including the deployment of federal forces to disputed areas and the reassertion of federal control over Kirkuk. This had significant consequences for the Kurds and the political and institutional position of the Kurdistan Region. Following the referendum, the Kurdistan Region was compelled to re-engage more actively with Baghdad for stronger political participation in Iraq.

However, the alliance with Muqtada al-Sadr and efforts to form a majority government in Iraq during the post-2021 political process created new tensions. This further complicated relations between Erbil and Baghdad, generating additional political consequences for the Kurdistan Region. The disputes have thus evolved from specific disagreements over territory, natural resources, and the budget into a broader contest over the distribution of constitutional authority and the political status of the Kurdistan Region within the Iraqi federal system.

The findings indicate that these disputes have significantly impacted the Kurdistan Region across three dimensions of political security identified by the Copenhagen School: the physical, institutional, and ideational (the state's idea).

Physically, disputes over territory and the reassertion of federal control have affected the Region's territorial authority and jurisdiction. Institutionally, disagreements over energy, financial resources, and constitutional interpretation have constrained the autonomy and effectiveness of regional institutions. At the level of the state's idea, prolonged tensions with Baghdad have contributed to political uncertainty, weakened public confidence in the Region's governing institutions, and intensified debates over its political identity and future status within Iraq.

5. Conclusion

The Kurdistan Region has a long history of political struggle and has exercised substantial *de facto* autonomy within Iraq, particularly since 1991. This autonomous administration was characterized by limited interference from Baghdad in many internal affairs, a situation that continued after the 2003 regime change and the constitutional recognition of federalism in 2005. However, despite Kurdish participation in establishing the new Iraq with hopes of building a state based on federalism and free from past authoritarian practices, factors such as mutual distrust, regional power interventions, and the enduring influence of centralist political discourses have undermined these expectations.

Following the collapse of the Ba'athist regime, factors like institutional weakness, the development of Kurdish security forces, the presence of U.S. forces, the emergence of ISIS, and the Kurds' role in combating it, all increased the political and strategic importance of the Kurds in Iraq. This period can be considered one of the most significant eras of Kurdish political influence, with the Kurdish issue occupying a prominent national position. To some extent, the KRG exercised powers extending beyond those of a conventional federal unit, which this study characterizes as *para-federal* powers.

However, the 2017 independence referendum, the subsequent federal recapture of Kirkuk and other disputed territories, and the political dynamics favoring a reassertion of Baghdad's authority, have subsequently diminished the power and autonomy of the Kurdistan Region. As a result, the Region's effective autonomy has been substantially constrained in areas such as territorial administration, energy governance, public finance, and institutional authority.

This article concludes that from roughly 2005 to 2013, the Kurdistan Region exercised a comparatively high degree of political and institutional autonomy, which can be characterized as *para-federal* in certain respects. From 2013 onwards, and particularly following the 2017 referendum, the Region has faced increasing constraints on its jurisdictions, powers, and political privileges. Consequently, the political security of the Kurdistan Region has been affected across all three dimensions identified by the Copenhagen School. The Region has been subjected to sustained political and institutional pressure to relinquish some of its effective powers and accept a narrower interpretation of its constitutional authority, potentially reducing it to a subnational political unit with substantially more limited federal powers and jurisdictions.

تأثیر اختلافات میان اربیل و بغداد بر امنیت سیاسی کردستان عراق

فرزاد رستمی^۱

سیوان مرادی^۲

چکیده

یکی از چالش‌های عراق پس‌اصدام اختلافات میان حکومت اقلیم کردستان و دولت مرکزی عراق بوده است؛ اختلافاتی که از تدوین قانون اساسی آغاز شد و تا کنون خود را در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی و ژئوپلیتیکی نشان داده است. این اختلافات بر سر مناطق مورد منازعه در اوایل تشکیل حکومت جدید آغاز شد و مسئله انرژی و بودجه به آن اضافه شد و در سال‌های اخیر هم مسائلی از جمله برگزاری همه‌پرسی استقلال و ائتلاف اقلیم کردستان با مقتدا صدر در رابطه با تشکیل حکومت اکثریت در عراق، این اختلافات را عمیق‌تر کرد. هدف پژوهش حاضر بررسی تأثیرات این اختلافات بر امنیت سیاسی اقلیم کردستان عراق است. از این‌رو، پرسشی که مطرح شده این است: تنش و اختلافات میان اربیل و بغداد، چه تأثیری بر امنیت سیاسی اقلیم کردستان برجای گذاشته است؟ در این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی و بهره‌گیری از نظریه مکتب کپنهاگ و شاخص‌هایی همچون ایده، نهاد و بنیان فیزیکی دولت، این فرضیه مطرح شده که اختلافات پیامدهایی در حوزه امنیت سیاسی اقلیم کردستان داشته است؛ به‌گونه‌ای که از نظر شاخص بنیان فیزیکی، اقلیم کردستان با ازدست دادن خاک و در شاخص نهادی نیز با پیامدهایی همچون کاهش اختیارات در حوزه انرژی، ارتباط مستقیم برخی از نهادها با دولت مرکزی، اخلاف در کارآمدی سیاسی، بازگرداندن درآمدهای غیرنفتی، انحلال نهاد انتخابات اقلیم کردستان و انحلال شوراهای استانی روبه‌رو بوده است. در مورد تهدید ایده دولت نیز، اقلیم کردستان با افزایش شکاف دولت-حکومت و کاهش سرمایه اجتماعی حکومت اقلیم کردستان مواجه شده است.

واژه‌های کلیدی: کردستان عراق، دولت مرکزی عراق، امنیت سیاسی، مکتب کپنهاگ.

۱. دانشیار، گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.

f.rostami1361@gmail.com

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران (نویسنده مسئول).

saywanmoradi955@gmail.com

۱. مقدمه

امروزه یکی از موضوعات مهم مورد مطالعه در علوم سیاسی بحث و بررسی درخصوص آن دسته از کشورهایی است که در آن نظام فدرالی برقرار شده باشد. حدود اختیارات هریک از واحدهای دولت مرکزی و حکومت‌های فدرالی از زمره بحث‌ها و اختلافات در این کشورهاست. خاورمیانه و به تبع آن عراق نیز از آن دسته کشورهایی است که بعد از سال ۲۰۰۳ و فروپاشی رژیم بعث و تشکیل دولت جدید، همواره درباره اختیارات و میزان صلاحیت‌های حکومت مرکزی و حکومت اقلیم کردستان، جدل و اختلاف بوده و تا کنون نیز ادامه دارد. اقلیم کردستان عراق که در سال ۱۹۹۱ تشکیل شد، در ابتدا تقریباً در همه امور متکی به خود بود و به دور از سلطه بغداد اداره می‌شد. پس از تشکیل دولت جدید و رسمیت یافتن اقلیم در قانون اساسی، اختلافاتی میان اقلیم کردستان و دولت عراق پدیدار شد. این اختلافات را می‌توان در پنج محور خلاصه کرد:

۱- مناطق مورد منازعه به‌ویژه کرکوک بر مبنای ماده ۱۴۰ قانون اساسی؛

۲- قانون نفت و گاز؛

۳- تعیین بودجه منطقه اقلیم کردستان؛

۴- برگزاری همه‌پرسی استقلال؛

۵- تشکیل حکومت اکثریت در عراق.

این اختلافات که از بدو تشکیل دولت جدید در سال ۲۰۰۳ تا کنون ادامه دارد، پیامدهایی را در امنیت سیاسی در پی داشته است. از این‌رو در مقاله حاضر با استفاده از نظریه مکتب کپنهاگ و شاخص‌های امنیت سیاسی که همان چارچوب سازمانی دولت و هویت دولت است، تلاش شده تا پیامدهای این اختلافات بر امنیت سیاسی اقلیم کردستان بررسی شود. از همین‌رو این پرسش مطرح شده که تنش و اختلافات میان اربیل و بغداد چه تأثیری بر امنیت سیاسی اقلیم کردستان برجای گذاشته است. در این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی و بهره‌گیری از نظریه مکتب کپنهاگ و شاخص‌هایی همچون ایده، نهاد و بنیاد فیزیکی دولت، این فرضیه مطرح شده که اختلافات پیامدهایی در حوزه امنیت سیاسی اقلیم کردستان داشته است؛ به‌گونه‌ای که از نظر شاخص بنیان فیزیکی، اقلیم کردستان با از دست دادن خاک و در شاخص نهادی نیز با پیامدهایی همچون کاهش اختیارات در حوزه انرژی، ارتباط مستقیم برخی از نهادها با دولت مرکزی، اخلاف در کارآمدی سیاسی، بازگرداندن درآمدهای غیرنفتی، انحلال نهاد

انتخابات اقلیم کردستان و انحلال شوراهای استانی روبه‌رو بوده است. در مورد تهدید ایده دولت نیز اقلیم کردستان با افزایش شکاف دولت-حکومت و کاهش سرمایه اجتماعی مواجه بوده است. از آنجا که روش را نوع مواجهه با موضوع برای رسیدن به واقعیت و شناخت آن می‌دادند (ابوالفتحی و همکاران، ۱۴۰۲: ۵۲۳) و نیز با عنایت به این مطلب که موضوع پژوهش حاضر تأثیر اختلافات اربیل و بغداد بر امنیت سیاسی اقلیم کردستان عراق است، از روش تبیین علی بهره گرفته شده است. در همین راستا اختلافات اربیل و بغداد متغیر مستقل و امنیت سیاسی اقلیم کردستان متغیر وابسته است. در این پژوهش ابتدا اختلافات اربیل و بغداد مرور می‌شود و سپس تأثیر این اختلافات بر امنیت اقلیم کردستان بررسی خواهد شد.

۲. پیشینه پژوهش

دربارۀ تأثیر تنش‌های اربیل و بغداد بر امنیت سیاسی اقلیم کردستان موضوعی یافت نمی‌شود که به‌طور ویژه با رویکرد مقاله حاضر امنیت اقلیم کردستان عراق را بررسی کرده باشد. با وجود این می‌توان به موضوعاتی اشاره کرد که دربارۀ وضعیت اقلیم کردستان نوشته شده‌اند.

در مطالعات داخلی، ساعی و مرادی (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «معضلات فدرالیسم در عراق» به موانع و چالش‌های پیش‌روی تأسیس این نظام پرداخته‌اند. آن‌ها نتیجه می‌گیرند که مشکلات حقوقی اعم از بدعت‌گذاری و پاره‌ای از ابهامات در قانون اساسی و مشکلات عملی همچون وضعیت جغرافیایی-سرزمینی و معضل توزیع ثروت اقتصادی، موجب فدرالیسمی لرزان در عراق شده است. این محققان به علل ناکارآمدی فدرالیسم در عراق می‌پردازند، در حالی که پژوهش حاضر به پیامدهای اختلافات اربیل و بغداد اشاره دارد.

سلیمی و زرین نرگس (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «محورهای منازعه سیاسی و امنیتی حکومت اقلیم کردستان با حکومت مرکزی عراق در سال‌های بعد از ۲۰۰۳» اختلافات اربیل و بغداد را بررسی کرده‌اند و نتیجه گرفته‌اند که این اختلافات در ۵ متغیر پدیدار می‌شود: توانمندی نظامی، مشروعیت سیاسی، تساهل قومی و مذهبی، توانمندی اقتصادی، و دسترسی به منابع حیاتی. نویسندگان تأکید دارند که این اختلافات می‌تواند حاکمیت ملی کشور عراق را مورد تهدید قرار دهد و امنیت ملی این کشور را به مخاطره بیندازد. آنان به دنبال صورت‌بندی ماهیت این اختلافات

هستند و از این‌رو، اگرچه به مسئله بی‌ثباتی عراق در صورت تداوم این اختلافات اشاره کرده‌اند، اما به‌طور ویژه به پیامدهای امنیتی و سیاسی آن و شاخص‌های تهدید توجه نداشته‌اند.

زارعی و رنجبری (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل چالش‌های اقلیم کردستان و حکومت مرکزی عراق و تأثیر بر آینده کشور» به این نتیجه رسیده‌اند که میان اقلیم کردستان عراق و حکومت مرکزی عراق چالش‌های متعدد ساختاری و کارکردی، شامل شکاف هویتی، فروش مستقیم نفت، سیاست‌های اقتصادی، قدرت نظامی، روابط خارجی و قلمروخواهی در مناطق کردنشین خارج از اقلیم کردستان وجود دارد که اگر این چالش‌ها به‌صورت قانونی و یا تفاهم بین طرفین حل و فصل نشود، آینده سیاسی عراق و اقلیم کردستان را با خطر مواجه کرده و بحران را در آن کشور تشدید می‌کند. تفاوت و نوآوری این پژوهش در آن است که به پیامد امنیت سیاسی این اختلافات بر امنیت اقلیم پرداخته و تمرکز ویژه آن بر کردستان عراق است.

رضایی (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی دشواری‌های استقلال اقلیم کردستان عراق»، موانع تشکیل دولت مستقل کردی را بررسی کرده و نتیجه گرفته است که عوامل داخلی مانند حصر ژئوپلیتیک، موقعیت جغرافیایی، قانون اساسی کشور عراق، مخالفت شیعه و سنی، نداشتن زیرساخت اقتصادی و نظامی و عوامل خارجی مانند مخالفت کشورهای همسایه که دارای جمعیتی کردنشین در داخل جغرافیای سیاسی خود هستند از موانع استقلال اقلیم کردستان هستند. در این مقاله به چالش‌های داخلی و منطقه‌ای پیش‌روی اقلیم در فرایند استقلال اشاره شده، از این‌رو توجه چندانی به مقوله امنیت سیاسی نشان داده نشده است؛ در حالی که پژوهش حاضر به دنبال پیامدهای امنیتی و سیاسی ناشی از اختلافات اربیل و بغداد بر امنیت سیاسی اقلیم کردستان است.

مرادی (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «چالش‌های استقرار حکومت ایالتی در اقلیم کردستان عراق» موانع استقرار فدرالیسم در عراق را بررسی کرده و نتیجه گرفته است که علت عدم تحقق کامل شکل‌گیری حکومت ایالتی کردستان و عملی نشدن آن را باید در سطح داخلی حکومت اقلیم کردستان، یعنی نظام و جامعه سیاسی کردستان، جست‌وجو کرد. همچنین نویسنده در ادامه ساختارهای نامعیوب، عامل نهادی محدودکننده، عامل جامعه سیاسی غیرمتکثر و عامل افکار عمومی غیرمتشکل به همراه گفتمان‌های رقیب مانند کنفدرالیسم و ایده کردستان بزرگ را عامل تحقق کامل حکومت ایالتی در اقلیم کردستان می‌داند. مرادی به موانع داخلی تثبیت فدرالیسم در کردستان عراق پرداخته و به امنیت سیاسی اقلیم کردستان عراق توجه چندانی نشان نداده است.

پورگویا و همکاران (۱۴۰۲) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی، تحلیل و تبیین بحران‌های داخلی و خارجی در دولت اقلیم کردستان عراق»، بحران‌های اقلیم کردستان را بررسی کرده‌اند و نتیجه گرفته‌اند که مهم‌ترین چالش‌های داخلی در اقلیم کردستان اختلافات احزاب کردی است. نویسندگان در ادامه این موضوع را مطرح می‌کنند که عدم همراهی کشورهای منطقه، مشکلات اقتصادی و مخالفت‌های ایران و ترکیه از چالش‌های دیگر اقلیم کردستان است. اگرچه این محققان نیز به بخشی از بحران‌های اقلیم کردستان پرداخته‌اند، اما به پیامدهای امنیتی این بحران‌ها اشاره نکرده‌اند.

در مطالعات خارجی، کیل و اسمیکنس^۱ (۲۰۰۲) در مقاله‌ای با عنوان اختلاف نفت و گاز میان بغداد و اربیل؛ تحلیلی بر رأی دادگاه عالی فدرال عراق در سال ۲۰۲۲، نتیجه می‌گیرند که فقدان تعریفی روشن درباره مالکیت و مدیریت منابع نفتی یکی از اصلی‌ترین دلایل ادامه اختلافات میان بغداد و اربیل است. این مقاله رأی دادگاه فدرال عراق علیه قانون نفت و گاز اقلیم کردستان را تحلیل می‌کند. پژوهشگران توضیح می‌دهند که این رأی اختیارات اقلیم کردستان را محدودتر ساخته و تفسیر قانون اساسی را به نفع بغداد تغییر داده است. برخلاف این مطالعه که بر ابعاد حقوقی و قانونی اختلافات نفت و گاز میان بغداد و اربیل تمرکز دارد، پژوهش حاضر پیامدهای سیاسی و امنیتی این اختلافات بر امنیت سیاسی اقلیم کردستان را بررسی می‌کند و تلاش دارد نشان دهد که تداوم اختلافات میان دولت فدرال و حکومت اقلیم کردستان، چگونه بر ثبات سیاسی و انسجام داخلی اقلیم اثرگذار بوده است.

ولف^۲ (۲۰۱۰) در مقاله‌ای با عنوان حکمرانی در کرکوک؛ حل وضعیت مناطق مورد مناقشه در عراق پس‌آمریکا، توضیح می‌دهد که کرکوک فقط یک مسئله قومی میان کردها، عرب‌ها و ترکمن نیست، بلکه به دلیل منابع عظیم نفتی، یک مسئله اقتصادی و راهبردی نیز محسوب می‌شود. بر اساس این پژوهش، لاینحل ماندن وضعیت حقوقی کرکوک یکی از عوامل اصلی بی‌ثباتی اربیل و بغداد است. ولف مسئله کرکوک را از منظر حکمرانی و مدیریت منازعات قومی و سرزمینی بررسی کرده و راهکارهایی همچون تقسیم قدرت و سازوکارهای مشترک میان بغداد و اربیل را پیشنهاد می‌کند. با وجود اهمیت مقاله وی در تبیین یکی از مهم‌ترین چالش‌های سیاسی

1. Keil & Smeekens

2. Wolff

اقلیم کردستان، تمرکز آن بر وضعیت حقوقی و اداری کرکوک است و به بررسی جامع امنیت سیاسی اقلیم کردستان عراق و عوامل مؤثر بر آن نمی‌پردازد.

زدالیس^۱ (۲۰۱۳) در مقاله‌ای با عنوان نقش واحدهای حکومتی محلی در قراردادهای نفت و گاز شمال عراق، اختیارات حقوقی نهادهای اقلیم کردستان برای امضای قراردادهای نفتی با شرکت‌های خارجی را بررسی می‌کند. نویسنده توضیح می‌دهد که مواد ۱۱۲ و ۱۱۵ قانون اساسی عراق به شکل مبهم نوشته شده‌اند و همین موضوع موجب شده بغداد و اربیل برداشت‌های متفاوتی از حق مدیریت منابع نفتی داشته باشند. این مقاله ریشه‌های حقوقی اختلافات را بررسی می‌کند، اما پژوهش حاضر به پیامدهای امنیتی این اختلافات پرداخته است.

احمد^۲ (۲۰۱۷) در مقاله‌ای با عنوان تحلیل حقوقی اختلافات قانون اساسی میان دولت عراق و اقلیم کردستان، نتیجه می‌گیرد که قانون اساسی عراق با وجود پذیرش نظام فدرالی، نتوانسته اختلافات میان بغداد و اربیل را به‌طور کامل حل کند. این مقاله ریشه‌های حقوقی اختلافات بغداد و اربیل را بررسی می‌کند، در حالی که پژوهش حاضر به پیامدهای سیاسی و امنیتی همان اختلافات پرداخته است.

نوآوری این مقاله و تفاوت آن با پژوهش‌های که بدان‌ها اشاره شد در این است که این پژوهش‌ها پیامدهای امنیتی این اختلافات بر امنیت اقلیم کردستان را بررسی نکرده‌اند و بیشتر بر موانع ژئوپلیتیکی و چالش‌های داخلی اقلیم تمرکز داشته‌اند؛ اما پژوهش حاضر به پیامدهای امنیتی ناشی از این اختلاف پرداخته که تا کنون پژوهش مستقلی درباره آن به زبان فارسی صورت نگرفته است. درباره اهمیت این پژوهش می‌توان گفت که با توجه به حضور کردها در ایران و تأثیرپذیری آنان از تحولات عراق، افول یا قدرتمند شدن حکومت اقلیم کردستان یا دولت مرکزی عراق، بر کردستان و میزان فعالیت‌های فرهنگی و مدنی در این مناطق تأثیرگذار خواهد بود.

۳. مبانی نظری

با فروپاشی نظام دوقطبی و ظهور تحولات جدید در ساختار نظام بین‌الملل به‌خصوص پدیده‌های غیرنظامی نظیر توسعه اقتصادی، تغییرات زیست‌محیطی، مهاجرت و رشد بی‌سابقه جمعیت، بیمارهای جدید نظیر ایدز، تروریسم و خشونت‌های قومی و نژادی، نقدهایی جدی بر نگاه سنتی به

1. Zedalis

2. Ahmad

امنیت وارد شد. به عبارت دیگر، ظهور پدیده‌های جدید و ناتوانی دیدگاه رئالیستی امنیت در تحلیل آن‌ها، منجر به تجدیدنظر در باب مفهوم کلاسیک امنیت شد؛ مفهومی که مطابق آن، امنیت تنها در مقوله نظامی می‌گنجید. فروپاشی شوروی بر اثر دو گروه از دلایل نظامی (رقابت تسلیحاتی) و غیرنظامی (اقتصادی، اجتماعی، سیاسی) مهر تأییدی بر ناکارآمدی نظریات سنتی امنیت در قرن حاضر بود.

رشته روابط بین‌الملل با موضوع مطالعه جنگ و صلح همواره شاهد تحولات آکادمیک و جهش‌های علمی بوده است. متعاقب دگرگونی‌های سیاسی‌ای که نظام بین‌الملل در دهه‌های اخیر همراه با پیدایش بازیگران تازه و منازعات جدید، همراه آن بوده، مکتب رئالیسم دیگر نمی‌تواند پاسخگوی واقعیت‌های بین‌المللی نوین باشد. مجموع عوامل فوق منجر به بازبینی و طرح نظریاتی جدید در امنیت شد و مطالعات مستقل و تخصصی در تحلیل آن صورت گرفت. مکتب کپنهاگ یکی از رهیافت‌های اصلی در روابط بین‌الملل است که به مطالعات امنیتی دوره پسا جنگ سرد و تغییرات گسترده‌ای که در حوزه امنیت رخ داده تمرکز دارد. تجدیدنظر در مطالعات مربوط به حوزه امنیت را باری بوزان آغاز کرد. وی به‌عنوان پیشاهنگ، این حوزه را برای مطالعات انتقادی امنیت گشود. بوزان با تألیف کتاب مردم، دولت، هراس توانست جامع‌ترین تحلیل علمی را در باب مفهوم امنیت ارائه دهد (طباطبایی و فتحی، ۱۳۹۶: ۱۰).

مکتب کپنهاگ از رهیافت‌هایی است که صرفاً بر مطالعات امنیتی تمرکز دارد و اندیشه و افق‌های جدیدی را در باب این مفهوم گشود. این مکتب بر آن است تا مسائل سنتی امنیتی را به چالش بکشد و موضوعات تازه‌ای بیفزاید. این نظریه برخلاف نظریه‌های سنتی لیبرالیسم و واقع‌گرایی، دارای دیدگاهی تنگ‌نظرانه در باب امنیت نیست و از این منظر، موضوعات امنیتی را به جنگ و صلح تقلیل نمی‌دهد و از سوی دیگر مانند نظریه‌های جدید (از جمله نظریه انتقادی و پست‌مدرنیسم) فقط در پی انتقاد و چالش‌های قدیمی نیست. در این راستا، از دیدگاه باری بوزان، امنیت مفهومی توسعه‌نیافته نیست و از این رو وی تلاش می‌کند تعریف مجدد مفهوم‌سازی شده از امنیت ارائه دهد. بوزان به‌عنوان بنیان‌گذار مکتب مطالعات امنیتی، با انتقاد از آنچه آن را برداشت ساده‌انگارانه از مفهوم امنیت می‌نامد، اظهار می‌دارد که برخلاف رئالیست‌ها که به کسب امنیت از طریق کسب قدرت باور دارند و یا اعتقاد آرمان‌گرایان به تأمین امنیت از طریق صلح، اکنون نیاز به ارائه دیدگاهی میانه است که هر دو مفهوم قدرت و صلح را در خود جای دهد و جامع‌ترین

تعریف برای مفهوم امنیت باشد. وی به واسطه طرح مباحث نوینی چون فراخ شدن دامنه مطالعات امنیتی، کنش گفتاری، معمابودگی امنیت، امنیت اجتماعی، مرجع فرادولتی امنیت و بالاخره امنیتی و غیرامنیتی کردن، گام‌های مهمی در حوزه مطالعات راهبردی امنیتی برداشته است (آذرشب و همکاران، ۱۳۹۶).

بوزان معتقد است که بایستی امنیت را در برابر رهایی از تهدید تعریف کرد. از نظر وی امنیت در نبود مسئله دیگری به نام تهدید درک می‌شود. مکتب کپنهاگ با توجه به رهیافتی نوین در مطالعات امنیتی و تلاش برای خارج شدن از دایره تنگ نظامی، به دیدگاه کسانی که امنیت را تک‌بعدی و در دایره نظامی می‌دانستند نقد وارد می‌سازد و امنیت فراگیر و چندبعدی را معرفی می‌کند. بوزان با تلاشی مضاعف امنیت تک‌بعدی را زیر سؤال برده و آن را به پنج بخش نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی گسترش داده است (ابراهیمی، ۱۳۸۶: ۴۵۱-۴۴۶).

۳-۱. امنیت سیاسی

امنیت سیاسی ناظر بر ثبات سازمانی نظم اجتماعی است. جوهر بخش سیاسی را تهدیدهای مطرح برای حاکمیت دولت تشکیل می‌دهند. مشکل بخش سیاسی این است که به‌طرز متناقضی هم وسیع‌ترین بخش است و هم - به دلیل آنکه جایی در دیگر بخش‌ها ندارد - در این بخش جای می‌گیرد؛ از جهتی کاملاً امری سیاسی است. وقتی تهدیدی سیاسی برای ثبات سازمانی یک دولت به‌صورت تهدیدی برای جامعه (هویت) آن مطرح می‌شود، به‌عنوان تهدیدی اجتماعی طبقه‌بندی می‌گردد و اگر از شیوه‌ها و ابزار نظامی استفاده شود، امنیت نظامی مطرح است (هرچند که در عین حال امنیت سیاسی هست). بدین ترتیب بخش سیاسی، تشکیل‌یافته از آن زیرمجموعه‌ای از تهدیدهای سیاسی است که در آن‌ها از شیوه‌های نظامی کوبنده، شیوه‌های هویتی، اقتصادی یا زیست‌محیطی استفاده نشود؛ بنابراین این خطر وجود دارد که بخش سیاسی نسبت به دیگر بخش‌ها از انسجام کمتری برخوردار شود. از یک دیدگاه، بخش سیاسی با کنار گذاشتن همه دیگر بخش‌ها حاصل می‌شود و معمولاً ویژگی‌های امنیت سیاسی همان ویژگی کلی امنیت خواهد بود؛ زیرا همه انواع امنیت، سیاسی هستند. با این حال، بخشی تشکیل‌یافته از مواردی وجود دارد که در آن‌ها خود تهدیدها عمدتاً سیمایی سیاسی دارند و همین مایه انسجام این بخش می‌شود.

به باور بوزان، تهدیدهای سیاسی ثبات سازمانی دولت را هدف گرفته‌اند. منظور از این تهدیدها می‌تواند گوناگون باشد و از تحت فشار گذاشتن حکومت در زمینه خاص تا براندازی

حکومت، دامن زدن به جدایی طلبی و ازهم گسیخته کردن کالبد سیاسی دولت به قصد تضعیف آن پیش از حمله نظامی را دربر می گیرد. آماج معمول تهدیدهای سیاسی، اندیشه دولت به ویژه هویت ملی و ایدئولوژی بخش سازمان بخش آن و نهادهایی است که تجلی آن باشد. چون دولت اساساً موجودیتی سیاسی است، ممکن است تهدیدهای سیاسی به همان اندازه تهدیدهای نظامی مرعوب کننده باشد، به ویژه در حالتی که آماج تهدیدها دولتی ضعیفی باشد. بدین ترتیب تهدیدات سیاسی متوجه مشروعیت داخلی واحد سیاسی ای است که عمدتاً به ایدئولوژی و دیگر اندیشه های سازنده و موضوعات تعریف کننده دولت بازمی گردد و شناسایی دولت از سوی جهان خارج و مشروعیت خارجی آن به شمار می آید. تهدیدهای خارجی لزوماً متوجه حاکمیت نیستند، بلکه می توانند مشروعیت ایدئولوژیک یعنی ستون داخلی آن را نشانه بروند؛ بنابراین می توان گفت که امنیت سیاسی درباره ثبات سازمانی دولت ها، نظام های حکومتی و ایدئولوژی هایی است که به آن مشروعیت می بخشند (نادری، ۱۳۹۵: ۶۴-۶۶).

۴. شاخص های امنیت سیاسی از نظر باری بوزان

۴-۱. ایده دولت

دولت صرفاً مجموعه ای از نهادها نیست، بلکه بازتابی از نگرش ها، ارزش ها و شیوه های کنش و رفتار سیاسی است که در نهایت به مفهومی به نام مدنیت منتهی می شود. به تعبیر وینسنت^۱ دولت نوعی اندیشه یا منظومه ای از مفاهیم، ارزش ها و باورهایی درباره زندگی اجتماعی است که گاه در قالب نهادهای رسمی و عینی متجلی می شود. شکل گیری ایده دولت نخستین و بنیادی ترین گام در مسیر نهادهای سازی ساختار سیاسی به شمار می آید. در مسیر منطقی این فرایند، پدید آمدن جامعه سیاسی و ملت سازی بر ایجاد ساختارهای فیزیکی و نهادی دولت تقدم دارد. به عبارت دیگر، موجودیت جامعه لزوماً به دولت به عنوان نهادی در رأس خود وابسته نیست، بلکه این جامعه بر پایه ادراکات بین الاذهانی، ارزش ها و معیارهایی شکل می گیرد که به رفتارهای مشترک و مورد پذیرش تبدیل شده اند. اگرچه جلوه های فیزیکی دولت، مانند نهادها و سازمان ها، بخش های مهم و نمایانگر چهره دولت است، اما آنچه به دولت معنا و هویت می بخشد ایده ای است که در پس این ساختارها قرار دارد. بدون این ایده نهادهای حکومتی کارایی و پایداری لازم را نخواهند داشت. البته این به معنای بی اهمیتی نهادها نیست؛ بلکه هر ایده دولت برای تحقق و تداوم خود نیازمند

1. Vincent

نهادهای قدرتمند و کارآمد است و این دو در رابطه‌ای متقابل یکدیگر را تقویت می‌کنند. اما جوهر دولت توسط دولت پدید می‌آید که بیشتر جنبه اجتماعی و سیاسی دارد نه فیزیکی. بوزان از کسانی است که با کالبدشکافی ایده دولت، اهمیت جایگاه امنیتی آن را نشان داد. در نگاه او ایده دولت مهم‌ترین معیار ارزیابی و تعیین جایگاه دولت‌ها در طیف قوی تا ضعیف است. بوزان در تبیین پیامدهای ضعف ایده دولت معتقد است که جا نیفتادن ایده دولت در اذهان مردم ماهیت و اساس دولت را نامطمئن می‌سازد و در چنین وضعیتی نهادهای دولتی به‌سختی دوام می‌آورند (عبدخدایی، ۱۴۰۲: ۶۲-۶۰).

ایده دولت می‌تواند اشکال متفاوتی در سطح بالا به خود بگیرد، مانند ایده اسلام یا دموکراسی. این ایده‌ها می‌توانند به‌صورت ایده دولت عمل کنند و به‌طور تنگاتنگی با ساختارهای نهادینه دولت مرتبط گردند. با توجه به سرشت غیرقطعی ایده‌ها، می‌توان گفت که ایده‌ها از جهات بسیاری در معرض تهدید قرار دارند. ایدئولوژی‌های سازمان‌دهنده ممکن است در اثر تماس با ایده‌های دیگر، در معرض نفوذ، تحریف و فساد قرار بگیرند و نهایتاً شکست بخورند؛ حتی امکان دارد که ایدئولوژی از طرف نهاد حامی آنان مورد حمله قرار بگیرد و به‌طور قهرآمیز شکست بخورد (بوزان، ۱۴۰۲: ۹۶). ایده دولت همان هویت است که دولت‌ها بر مبنای آن پهلوی گرفته‌اند و این دولت‌ها بر مبنای آن کنش را انجام می‌دهد. بنابراین هر دولتی مجموعه عوامل ذهنی و عینی را برای تداوم خود لازم دارد که ایده دولت می‌تواند این بعد از هویت دولت را نمایان سازد.

۴-۲. نهادهای دولت

نهادهای دولت یعنی تمام دستگاه‌های حکومتی مانند سازمان‌ها، مراحل و هنجارهای اجرایی، قانون‌گذاری و اداری یا قضایی یا هر نهادی که از طریق آن حکومت فعالیت می‌کند. نهادها می‌توانند در بسیاری از موارد جایگزین ایده‌ها شوند. ایده دولت در این حالت چیزی بیشتر از تغییر نخبگان حاکم از منافع شخصی نیست و در این حالت، ترس جای ایده‌های وحدت‌بخش را می‌گیرد. ایده و نهادها تا حدود زیادی می‌توانند جای یکدیگر را بگیرند، اما هر ایده هرچند هم قوی باشد، برای حکومت کردن به نهاد نیاز دارد و هر نهاد قوی به حمایت ایده نیازمند است. در بحث امنیت، نهادهای دولت به دلیل موجودیت فیزیکی محسوس‌تر از ایده دولت هستند، لذا نسبت به تهدیدات فیزیکی بیش از ایده‌ها آسیب می‌پذیرند (دلیریان، ۱۳۹۱: ۱۷).

۴-۳. بنیان فیزیکی دولت

بنیان فیزیکی دولت متشکل از مردم و سرزمین، از جمله همه منابع طبیعی و ثروت ساخته دست انسان در درون مرزهای آن است. این بخش انضمامی‌ترین مدل دولت است و در نتیجه، بحث از آن به عنوان ابژه امنیت باید آسان‌تر از همه باشد. بنیان فیزیکی به دلیل ماهیت نسبتاً ملموس آن، عرصه‌ای است که دولت‌ها در آن بیشترین شباهت را درخصوص امنیت دارند. برعکس ایده‌ها و نهادهای دولت، کیفیت بنیادین سرزمین و مردم به عنوان ابژه‌های امنیت از دولتی به دولت دیگر تفاوت چندانی ندارد. اگرچه جمعیت و سرزمین از لحاظ اندازه، ترکیب، سطح توسعه و منابع بین دولت‌ها متفاوت است، اما تهدید بنیان فیزیکی دولت برای همه آن‌ها یکسان است (بوزان، ۱۴۰۲: ۱۰۱).

درخصوص به کارگیری رهیافت نظری یادشده، می‌توان چنین استدلال نمود که این مقاله تهدیدات سیاسی ناشی از اختلافات اربیل و بغداد بر امنیت سیاسی اقلیم کردستان را بررسی می‌کند. از این رو مکتب کپنهاگ با نگاهی جامع به امنیت می‌تواند در تبیین این موضوع راهگشا باشد. شاید این پرسش نیز نزد خوانندگان مطرح شود که آیا نظریه مکتب کپنهاگ را می‌توان درخصوص حکومت اقلیم و حکومت مرکزی در عراق به کار برد. در جواب این پرسش نیز می‌توان گفت که تثبیت حکومت اقلیم کردستان در عراق قبل از تشکیل حکومت جدید، در سال ۲۰۰۳ بوده است و مناسبات این دو واحد، قبل از اینکه دارای همگرایی باشند، نوعی معمای امنیتی در مابین آن‌ها جاری است و هریک از طرفین از قدرتمند شدن طرف دیگر واهمه دارند.

۵. اختلافات اربیل و بغداد در فاصله سال ۲۰۰۵ تا ۲۰۲۱

۵-۱. اختلاف در مورد مناطق مورد منازعه

اقلیم کردستان در ساختار جدید عراق همواره تلاش کرده است تا قلمرو خود را فراتر از مناطق کردنشین رسمی گسترش دهد و خواستار الحاق این مناطق به اقلیم شده است. مناطق مورد مناقشه میان حکومت مرکزی و اقلیم کردستان شامل استان نفت خیز کرکوک و بخش‌هایی از استان‌های صلاح‌الدین، موصل و دیاله است. با توجه به منابع فراوان نفتی در استان کرکوک، این منطقه همواره اهمیت ویژه‌ای برای اقلیم کردستان داشته است (زارعی و رنجبری، ۱۳۹۶: ۹۲۱). استان کرکوک بین استان‌های کردنشین سلیمانیه و اربیل در شرق و دو استان نینوا به مرکزیت موصل و صلاح‌الدین به مرکزیت سامرا در غرب و جنوب قرار دارد. کرکوک به علت فقدان مرز مشترک

با کشورهای ترکیه، ایران و سوریه و برخورداری از منابع غنی نفت، تأسیسات پالایشگاهی، منابع آبی و اراضی کشاورزی جایگاهی ویژه در توسعه اقتصادی عراق دارد. این استان که در ۲۵۰ کیلومتری شمال بغداد قرار گرفته، دارای چاه نفت تاریخی باباگور است که در سال ۱۹۲۷ کشف شد و پس از مسجدسلیمان ایران، دومین چاه نفت اکتشافی خاورمیانه به شمار می‌آید. کرکوک یکی از دو میدان نفتی بزرگ عراق به همراه میدان رمیله در جنوب است و تخمین زده می‌شود بین ۱۲ تا ۲۴ درصد نفت عراق در آن ذخیره شده باشد. برخی منابع کردی نیز این ذخایر را تا ۷ درصد از ذخایر نفت جهان اعلام کرده‌اند. با توجه به وابستگی بیش از ۹۵ درصد اقتصاد عراق به نفت، اهمیت ژئواکونومیک کرکوک بسیار بالا است. این استان دارای دو خط لوله اصلی نفت به نام‌های کرکوک-جیحان و کرکوک-بانیاس است که نفت را به بندر جیحان در دریای مدیترانه و به سوریه منتقل می‌کنند و نقش مهمی در صادرات نفت عراق ایفا می‌کنند (مرادی، ۱۳۹۷: ۱۱۹-۱۱۸).

کردهای عراق همواره کرکوک را بخشی جدایی‌ناپذیر از مناطق کردنشین می‌دانند و رهبران کردستان این شهر را قلب کردستان و قدس کردستان نامیده‌اند؛ همچنین بارها در مواضع سیاسی خود تأکید کرده‌اند که هرگز حاضر به مصالحه درباره سرنوشت آن نیستند. در مقابل، حکومت مرکزی عراق این استان را جزء مناطق کردنشین به شمار نمی‌آورد و از پذیرش درخواست کردها برای الحاق کرکوک به اقلیم کردستان خودداری می‌کند (مبارکشاهی، ۱۳۹۴: ۱۱). از این رو یکی از اختلافات اصلی اربیل و بغداد بعد از فروپاشی رژیم بعث، مسئله کرکوک است.

علاوه بر موقعیت اقتصادی-تجاری و نیز اراده و مهارت نخبگان سیاسی، سومین عاملی که برای فهم موقعیت حیاتی کرکوک قابل توجه است، جایگاه حقوقی-قانونی این شهر در نظام سیاسی عراق و قانون اساسی این کشور می‌باشد. کردها با استفاده از هژمونی امنیتی که طی سالیان پیش از سقوط صدام (۲۰۰۳-۱۹۹۱) به دست آورده بودند و نیز با بهره‌گیری از حمایت آمریکا و قدرت‌های اروپایی (فرانسه و بریتانیا) موفق شدند در قانون اساسی موقت عراق، ماده ۵۸ را تصویب کنند و در قانون اساسی این کشور در سال ۲۰۰۵، این ماده را دوباره تصویب کنند و همچنین ماده ۱۴۰ را بگنجانند. در ماده ۵۸ قانون اساسی موقت عراق، صریحاً به سیاست تعریب کرکوک پرداخته شده و در مقابل بر ضرورت عادی‌سازی شرایط، پرداخت غرامت به کردهای رانده‌شده از این شهر و رعایت حقوق همه ساکنان این شهر تصریح شده است. در سال ۲۰۰۵ و

هنگام تدوین قانون اساسی عراق، کردها با علم به این موقعیت استثنایی، اختلافات تاریخی بین خود را کنار نهادند و همه امکانات سیاسی-دیپلماتیک خود را بسیج کردند تا منابع نظامی-سیاسی خود را به ساختار و قدرت تبدیل کنند. در همین فضا بود که ماده ۱۴۰ جایگزین ماده ۵۸ شد. ماده ۱۴۰ قانون اساسی عراق قوه مجریه را مکلف کرده تا اقدامات لازم را برای عملیاتی کردن مفاد ۵۸ قانون اساسی موقت عراق انجام دهد و به همین منظور سه اقدام مشخص زیر را در دستور کار قرار می‌دهد (نصری، ۱۴۰۲: ۱۲).

۵-۲. اختلاف بر سر صلاحیت در مالکیت انرژی

از نظر منابع نفت و گاز، عراق و منطقه کردستان دارای ظرفیت بالای ذخایر هیدروکربنی هستند، اما از نظر توسعه‌یافتگی در سطح پایینی قرار دارند. تا پیش از سال ۲۰۰۶ کمتر از ۱۰ چاه اکتشافی در منطقه کردستان حفر شده بود، اما طی چند سال اخیر تعداد چاه‌های اکتشافی به ۲۵ حلقه رسیده و نرخ موفقیت اکتشافات در این منطقه بیش از ۷۰ درصد گزارش شده است. بر اساس اظهارات آشتی هورامی، وزیر وقت منابع طبیعی اقلیم کردستان عراق در سال ۲۰۱۰، ذخایر نفت خام این منطقه حدود ۴۵ میلیارد بشکه و ذخایر گازی بین ۶ تا ۶ تریلیون مترمکعب برآورد شده است. همچنین وی اعلام کرده که ذخایر نفت خام اقلیم، به‌استثنای مناطق مورد مناقشه با دولت مرکزی، بیش از ۴۵ میلیارد بشکه و ذخایر گازی بین ۱۰۰ تا ۲۰۰ میلیون فوت مکعب است. بر اساس آخرین گزارش اداره اطلاعات انرژی ایالات متحده آمریکا، منابع نفتی اقلیم کردستان بین ۴۵ تا ۶۰ میلیارد بشکه و ذخایر گازی آن بین ۸ تا ۱۰ تریلیون مترمکعب تخمین زده می‌شود. کارشناسان اتحادیه اروپا نیز ذخایر نفتی اقلیم کردستان را حدود ۴۵ تا ۶۰ میلیارد بشکه و ذخایر گاز طبیعی آن را بین ۵ تا ۱۰ میلیارد مترمکعب ارزیابی کرده‌اند (حسن‌نژاد، ۱۳۹۴: ۴۹-۴۸).

درخصوص وضعیت نفت و گاز در قانون اساسی عراق و اقلیم کردستان می‌توان اذعان نمود که در بند ۲ قانون نفت و گاز اقلیم کردستان که در پارلمان اقلیم تصویب شده، به‌صراحت ذکر شده که طبق مواد ۱۱۵ و ۱۲۱ قانون اساسی عراق، هیچ قانون، توافق‌نامه، تفاهم‌نامه یا سندی که مربوط به فرایند نفت و گاز باشد، تا زمانی که مورد تأیید و رضایت اقلیم کردستان قرار نگیرد اجرایی نخواهد شد. در ماده ۶، اقلیم کردستان سهمی از درآمدهای نفتی میادین پیش از ۲۰۰۵/۸/۱۵ دارد و حکومت اقلیم مسئول سرپرستی و هماهنگی تمامی مراحل نفت (کشف و استخراج) است و حق دارد مجوز فروش سهم خود را به طرف سوم اعطا کند. همچنین قانون

اساسی عراق در مواد ۱۰۹ و ۱۱۰ حدود و چهارچوب مالکیت و مدیریت نفت و گاز را مشخص کرده است. ماده ۱۰۹ مالکیت نفت و گاز در تمام مناطق و استان‌ها را متعلق به مردم عراق می‌داند و ماده ۱۱۰ دولت مرکزی را مسئول اداره نفت و گاز استخراج شده از چاه‌های فعال تا سال ۲۰۰۵ تعیین می‌کند. عبارت چاه فعلی در ماده ۱۱۰ موجب بروز اختلافاتی شده است. از دیدگاه حکومت اقلیم کردستان، مواد ۱۱۵ و ۱۲۱ در حوزه اختیاراتی که در انحصار دولت مرکزی نیست، موقعیت اقلیم را نسبت به دولت فدرال برتر می‌دانند (همان: ۷۷-۷۸).

علی‌رغم تفسیر حکومت اقلیم کردستان از این بندهای قانون اساسی عراق، حکومت عراق پیگیری سیاست‌های استقلال انرژی، جذب شرکت‌های خارجی و فروش مستقل نفت و گاز توسط اقلیم کردستان را غیرقانونی می‌داند و معتقد است که تمامی اقدامات فوق باید از طریق سومو (سازمان دولتی بازاریابی نفت عراق) انجام شود (همان: ۸۴). با وجود این، حکومت اقلیم کردستان از سال ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۳ استخراج و صادرات نفت را به صورت مستقل از بغداد انجام داده است.

۵-۳. اختلافات مربوط به بودجه

یکی از کشمکش‌های ثابت چند سال اخیر میان حکومت اقلیم کردستان و بغداد را موضوع بودجه تشکیل می‌دهد. بر اساس قانون اساسی فدرال، اقلیم کردستان بر اساس قانون ۱۷ درصد کل بودجه عراق را دریافت می‌کند. عدم توافق درباره بودجه تخصیصی از منبع فدرال به کانون کشمکش میان حکومت اقلیم و حکومت فدرال در بغداد تبدیل شده است. مقامات بغداد برای متقاعد کردن کردها به انجام خواسته‌های خود، بارها آنان را به قطع و کاهش سهمشان از بودجه عراق از ۱۷ درصد به ۱۳ درصد تهدید کرده‌اند. در همین راستا و در اواسط سال ۲۰۱۲، حسین شهرستانی، معاون نوری مالکی در امور بودجه، در سخنانی اعلام کرد: صدور نفت اقلیم کردستان به دیگر کشورها را پیگیری می‌کند و معتقد است که سیاست نفتی مقامات اقلیم کردستان، سالانه بالغ بر ۸٫۵ میلیارد دلار به درآمدهای نفتی عراق ضربه می‌زند. در نتیجه برای تنبیه کردها باید سهم ۱۷ درصدی اقلیم کردستان را کاهش داد تا میزان ضرر مالی کشور از این طریق جبران شود. نهایتاً در اوایل سال ۲۰۱۴ که مصادف با ماه‌های پایانی دور دوم حکومت نوری مالکی بود، تهدیدها جنبه عملی پیدا کرد و سهم اقلیم کردستان از بودجه قطع شد (سلیمی و زرین‌نرگس، ۱۳۹۳: ۲۸۲).

با پایان دور دوم حکومت نوری مالکی و روی کار آمدن حیدر العبادی و وساطت عادل عبدالمهدی و حضور هوشیار زیباری به عنوان وزیر دارایی عراق، توافقی برای حل اختلافات اقتصادی، مالی و نفتی منعقد شد. طبق توافق بین حکومت مرکزی و حکومت اقلیم کردستان درباره حل اختلافات اقتصادی و به خصوص امور مالی و نفتی، دو طرف به تفاهم رسیدند که حکومت اقلیم کردستان روزانه ۲۵۰ هزار بشکه نفت از چاه‌های نفت خود را به نام حکومت مرکزی صادر کند. همچنین اقلیم کردستان موظف شد همکاری‌های لازم را برای صادرات روزانه ۶۰۰ هزار بشکه نفت کرکوک از طریق خطوط لوله اقلیم کردستان به بنادر ترکیه انجام دهد تا فروش آن توسط حکومت مرکزی صورت گیرد. در مقابل، سهم ۱۷ درصدی از بودجه سالانه به طور کامل در اختیار حکومت اقلیم کردستان قرار گیرد. علاوه بر این، مبلغ یک تریلیون و ۲۰۰ میلیارد دینار به نیروهای پیشمرگ اختصاص داده شده و بودجه نیروهای نظامی پیشمرگ نیز توسط وزارت دفاع عراق، خارج از سهم ۱۷ درصدی اقلیم کردستان، تأمین می‌شود (محمدی، ۱۳۹۴: ۱۵۷). این توافق سرانجام به دلایل متعدد اجرا نشد.

پس از کنار رفتن حیدر العبادی، عادل عبدالمهدی به مقام نخست‌وزیری عراق رسید. میانه‌روی عبدالمهدی نسبت به کردها، روابط شخصی وی با رهبران کرد و معاون رئیس‌جمهور عراق در زمان ریاست جلال طالبانی باعث شد که نخست‌وزیر رویکردی نرم درباره کردها در پیش بگیرد. به علاوه موضوع واگرایی که در زمان برگزاری فرماندوم پیش آمده بود و فشار جامعه بین‌الملل مبنی بر مشارکت دوباره کردها باعث شد که در سال ۲۰۱۹ اقلیم کردستان در بغداد رویکرد فعالی را در پیش گیرد.

در همین راستا، عادل عبدالمهدی اولین دیدار خود با مسعود بارزانی را انجام داد و توافق شد که بغداد برای حسن‌نیت، به مدت یک سال بودجه اقلیم کردستان را بفرستد. ریبوار کریم محمود، نماینده مجلس، میزان بودجه را در حدود ۵۴۵ میلیارد دلار برای کارمندان و ۶۸ میلیارد دینار برای نیروهای پیشمرگ دانسته است (دهرو میدیا، ۲۰۱۹). سپس در قانون بودجه سال ۲۰۱۹، مجلس نمایندگان عراق در ماده ۱۰ و تبصره ج این قانون به تصویب رساند که اگر اقلیم کردستان تعهد خود را مبنی بر تحویل ۲۵۰ هزار بشکه نفت به بغداد انجام ندهد حکومت فدرال فقط سهم کارمندان اقلیم را پرداخت می‌کند. سهم حکومت اقلیم از این بودجه ۱۰ تریلیون و ۸۰۰ میلیارد دینار بود. این بودجه اختلاف‌هایی درباره سود و زیان به نفع کردها در میان مقامات کرد به وجود

آورد. در همین رابطه فؤاد حسین، وزیر دارایی سابق، اعلام کرد که حقوق کارمندان و نیروهای پیشمرگه خارج از مسئله نفت تضمین شده است و حکومت عراق تعهد خود مبنی بر اجرایی کردن این قانون را اعلام کرده است. در این میان فاضل نبی، یکی از مقامات سابق گُرد، اعلام کرد که بغداد در نهایت ۴۰۰ میلیارد دینار به عنوان بودجه می‌فرستد و این قانون بودجه در نهایت به سود بغداد تمام می‌شود (همان). ارسال بخشی از بودجه تا برکناری عادل عبدالمهدی از پست نخست‌وزیری عراق ادامه داشت و می‌توان گفت دوران زمامداری عبدالمهدی یکی از درخشان‌ترین دوره‌های روابط میان اربیل و بغداد بوده است.

پس از برکناری عبدالمهدی، مصطفی الکاظمی نخست‌وزیری عراق را بر عهده گرفت. ویژگی نخست‌وزیری الکاظمی در این بود که دارای فراکسیونی پارلمانی نبود و در نتیجه اختلافات داخلی احزاب شیعه به قدرت رسید. نزدیکی وی به شخص برهم صالح، رئیس‌جمهور عراق و همچنین تلاش برای کسب مقبولیت بین‌المللی باعث شد رویکرد سختگیرانه در قبال اقلیم کردستان اتخاذ نکند.

در همین راستا، در این دوران گفت‌وگو درباره بودجه میان مسرور بارزانی و الکاظمی آغاز شد. به سبب بحران پیش آمده و تظاهرات موسوم به تشرین و فراگیری کرونا، تصویب بودجه سال ۲۰۲۰ به تعویق افتاد. به همین دلیل اقلیم و بغداد به توافقی موقت دست یافتند که طبق آن، الکاظمی متعهد شد ۶۲۰ میلیارد دینار تا تصویب بودجه سال ۲۰۲۱ بفرستد و اقلیم ۵۰ درصد درآمدهای مرزی را به عراق تحویل دهد و موافقت خود را با اعزام بازرس‌های امور دارایی و گمرک اعلام کند. این توافق تا تصویب قانون بودجه سال ۲۰۲۱ ادامه یافت (درو میدیا، ۲۰۲۰). در قانون بودجه سال ۲۰۲۱ نیز چندین الزام برای استحقاق بودجه اقلیم کردستان پیش‌بینی شده بود که عبارت بودند از: الف) بررسی استحقاق‌های اقلیم میان حکومت فدرال و حکومت اقلیم در فاصله سال‌های ۲۰۰۴ تا ۲۰۲۰؛ ب) متعهد شدن اقلیم کردستان به تحویل روزانه ۲۵۰ هزار بشکه نفت. در این قانون آمده است که اگر اقلیم بتواند تعهدات خود را اجرا کند سالانه حدود ۱۰ تریلیون و ۷۲۸ دینار دریافت می‌کند. اما در مقابل، اگر این تعهدات فاز اجرایی به خود نگرفت سهم ۲۵۰ هزار بشکه نفت از بودجه اقلیم قطع می‌شود (همان). ناگفته نماند که عراق در سال ۲۰۲۲ فاقد برنامه و بودجه بود و برنامه‌ریزی اقتصادی بر مبنای همان سال ۲۰۲۱ آماده شد. بدین ترتیب

عراق در سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۲۲ برنامه و بودجه نداشت و مشکلات اقلیم کردستان در رابطه با بودجه ادامه یافت.

بعد از الکاظمی، به توافق نرسیدن احزاب سیاسی و عدم تشکیل حکومت در زمان مقرر، سودانی، نخست‌وزیر عراق، را به این فکر انداخت که قانون بودجه سال ۲۰۲۳ را مبنای سال ۲۰۲۴ و ۲۰۲۵ قرار دهد. بر همین مبنا، قانون بودجه سال ۲۰۲۳ برای سه سال تصویب شد.

در قانون بودجه توافق‌شده، اربیل و بغداد درباره این موارد توافق کردند: الف) حکومت اقلیم کردستان متعهد می‌شود که نفت به وزارت نفت عراق تحویل دهد؛ ب) تمام درآمدهای غیرنفتی را به بغداد تحویل دهد؛ ت) ۵۰ درصد درآمد بازارچه‌های مرزی به اقلیم کردستان اختصاص داده شود؛ ث) کمیته‌ای مشترک به منظور بررسی درآمدهای غیرنفتی تشکیل شود؛ ج) وزارت دارایی عراق موظف است که پس از اجرایی شدن تعهدات اقلیم کردستان، اعتبار لازم برای اقلیم فراهم کند (حسین، ۲۰۲۳). اگرچه این توافقات در طول این سال‌ها انجام شده، اما بحث بودجه نیز مستثنا از توازن قدرت در عراق نیست و به‌رغم همه این توافقات، در چند سال اخیر مشکلات اقتصادی اقلیم کردستان برجا مانده است. البته مشکلات اقتصادی در میان اربیل و بغداد خود تنها متغیر مستقل در این اختلافات نیست، بلکه ناشی از اختلافات حوزه انرژی و استفاده طرفین از انرژی برای مقاصد سیاسی است؛ چنان‌که شاهد هستیم عراق در اصلاحات بودجه در سال ۲۰۲۴ ماده واحده‌ای را تصویب کرد که استان‌های اقلیم بدون اجازه اربیل می‌توانستند با بغداد ارتباط مستقیم داشته باشند. در همین راستا دادگاه فدرال هم توصیه کرد که استان‌های اقلیم کردستان می‌توانند ارتباط مستقیم با وزارت دارایی عراق داشته باشند.

۵-۴. اختلاف درباره برگزاری همه‌پرسی

فرایند استقلال‌طلبی کردهای عراق را می‌توان به سه دوره تقسیم کرد. در سال ۱۹۲۰، فاتحان جنگ جهانی اول معاهده سور را با بازماندگان امپراتوری عثمانی امضا کردند که در مواد ۶۲، ۶۳ و ۶۴ این پیمان به استقلال کردها اشاره شده بود. اما با به قدرت رسیدن آتاتورک و منسوخ شدن پیمان سور، پیمان لوزان جایگزین آن شد و موضوع تشکیل دولت کردی از دستور کار خارج گردید (پوراحمدی و قیاسی، ۱۳۹۹: ۱۲). در سال ۲۰۰۵ نیز یک فرماندوم غیررسمی همزمان با فرماندوم درباره قانون اساسی عراق برگزار شد (دهرو میدیا، ۲۰۱۸).

بی‌ثباتی سیاسی در عراق و منطقه فرصتی تازه برای اقلیم کردستان فراهم کرد تا آرزوی دیرینه استقلال را دنبال کند. مقامات ارشد و احزاب سیاسی اقلیم تاریخ برگزاری همه‌پرسی استقلال را ۲۵ سپتامبر ۲۰۱۷ اعلام کردند و در این تاریخ، همه‌پرسی در اقلیم کردستان و مناطق مورد مناقشه برگزار شد. کمیسیون انتخابات اقلیم اعلام کرد که ۹۲/۷ درصد از رأی‌دهندگان به جدایی از عراق رأی مثبت داده‌اند. این اقدام با واکنش‌های شدید منطقه‌ای و بین‌المللی مواجه شد؛ ترکیه به شدت با آن مخالفت کرد و وزارت خارجه این کشور برگزاری رفراندوم را خطایی استراتژیک خواند که تبعات آن تنها به اقلیم کردستان محدود نخواهد ماند. در سطح جهانی نیز ایالات متحده، ضمن اذعان به حق قانونی کردها برای استقلال، برگزاری همه‌پرسی را غیرضروری دانست و ابراز نگرانی کرد که این موضوع موجب انحراف از اولویت اصلی یعنی مبارزه با داعش می‌شود. آمریکا همچنان بر حمایت خود از یک عراق متحد، فدرال، باثبات و دموکراتیک تأکید کرد (سانیار و حاتمی، ۱۳۹۶: ۸۷).

پس از برگزاری رفراندوم، دولت مرکزی عراق با استناد به قانون اساسی، مخالفت قاطع خود را با جدایی اقلیم کردستان اعلام کرد و تأکید کرد که بغداد هرگز در این مسیر وارد گفت‌وگو نخواهد شد. مقامات دولت مرکزی بیان داشتند که قانون اساسی مبنای تعیین روابط میان دولت مرکزی و اقلیم کردستان است و هیچ‌کس نمی‌تواند به صورت یک‌جانبه و بدون در نظر گرفتن سایر گروه‌ها، درباره سرنوشت خود تصمیم بگیرد؛ تصمیم‌گیری درباره آینده کشور باید با مشارکت همه عراقی‌ها انجام شود. همزمان مجلس عراق نیز با تصویب طرحی مخالفت خود را با برگزاری این همه‌پرسی اعلام کرد و از نخست‌وزیر وقت، حیدر العبادی، خواست که برای حفظ یکپارچگی کشور اقدامات لازم را انجام دهد. همچنین دیوان عالی عراق در تاریخ ۶ نوامبر ۲۰۱۷ طی حکمی برگزاری همه‌پرسی استقلال اقلیم کردستان را مغایر با قانون اساسی دانست و اعلام کرد که هیچ منطقه یا استانی در عراق حق جدایی از این کشور را ندارد (سبحانی و همکاران، ۱۴۰۱). در مقابل، مسعود بارزانی با بیان اینکه تصمیم تعویق رفراندوم از دست وی و احزاب کردستان خارج است، اذعان نمود تصمیم در دست مردم است (بارزانی، ۲۰۱۷).

جدا از مواضع رهبران عراقی و تصمیم پارلمان و دادگاه فدرال عراق مبنی بر غیرقانونی دانستن رفراندوم، فشارهای عراق مسیر عملی به خود گرفت. در اولین اقدام، بغداد از کشورهای همسایه خواست که مرزهای خود را بر روی اقلیم کردستان ببندند. ایران نیز به این درخواست جواب مثبت

داد و تمام مرزهای زمینی و هوایی خود را به روی اقلیم کردستان مسدود کرد و متعاقباً عراق نیز خطوط هوایی خود را بر روی اقلیم کردستان بست و حملات نظامی برای تصرف کرکوک و مناطق مورد منازعه آغاز شد. این حملات که به کمک متحدان عراق انجام شد ۵۱ درصد خاک کردستان عراق را از اختیار حکومت اقلیم کردستان خارج کرد. محاصره اقتصادی همراه با محاصره ارتباطی اقلیم کردستان ادامه یافت تا اینکه نچيروان بارزانی از خاک ترکیه، اقلیم را به مقصد فرانسه ترک کرد و در آنجا مورد استقبال مقامات بلندپایه فرانسه قرار گرفت. این استقبال جدا از آنکه شکستن محاصره اقلیم بود، نقش مؤثری در کاهش فشارهای بغداد داشت. این کاهش اگرچه مؤثر واقع شد اما اقلیم کردستان را ناگزیر ساخت که آرا و نتایج رفراندوم را تعلیق کند.

پس از تصویب قانون اساسی و شکل‌گیری برخی نهادهای کلیدی، انتخابات پارلمانی سال ۲۰۰۵ به عنوان نخستین انتخابات آزاد عراق در چند دهه اخیر، تحولات عمیق سیاسی و اجتماعی را در این کشور رقم زد. یکی از مهم‌ترین اتفاقات این انتخابات ورود گسترده گروه‌های شیعی به ساختار قدرت بود؛ امری که با وجود اکثریت جمعیتی، برای سال‌ها از آن محروم بودند. مشارکت تدریجی و فزاینده اهل سنت در فرایند سیاسی جدید نیز با حمایت حزب اسلامی از قانون اساسی و سپس حضور گسترده‌تر آن‌ها در انتخابات پارلمانی آغاز شد و به تدریج موجب کاهش حمایت از گروه‌های مسلح مخالف دولت شد. در دوره اول نخست‌وزیری نوری مالکی، اهل سنت موفق شدند ریاست پارلمان و معاونت ریاست‌جمهوری را در اختیار بگیرند. از سوی دیگر، دستیابی کردها به خودمختاری نقش مهمی در افزایش مشارکت مؤثر آنان در ساختار قدرت سیاسی ایفا کرد. بر این اساس، ساختار سیاسی عراق به‌طور عمده بر پایه ترکیب قومی و مذهبی جامعه آن تنظیم شده است. مطابق این الگو، پس از تشکیل پارلمان، ابتدا رئیس پارلمان از میان اهل سنت (و معمولاً نزدیک به شیعیان) انتخاب می‌شود، سپس نواب رئیس پارلمان و رئیس‌جمهور به همراه دو معاون او برگزیده می‌شوند که در عمل رئیس‌جمهور معمولاً از کردها خواهد بود. مقام نخست‌وزیری که بالاترین جایگاه اجرایی کشور به شمار می‌آید نیز در اختیار شیعیان قرار می‌گیرد (محسنی و همکاران، ۱۴۰۱).

۵-۵. اختلاف بر سر تشکیل حکومت اکثریتی در عراق

تشکیل حکومت‌های جدید عراق بر مبنای توافق بوده است. اگرچه ممکن است این توافق در ادوار مختلف بر اثر توازن قدرت در داخل عراق و منطقه خاورمیانه کم‌رنگ شده باشد، ولی همه

ائتلاف‌های سیاسی تا سال ۲۰۲۱ بر تشکیل یک حکومت ائتلافی موافق بودند. با ظهور مقتدا صدر، روحانی شیعه‌مذهب که دارای پایگاه و سرمایه اجتماعی قابل‌تأملی بود، این توازن برهم زده شد. صدر در انتخابات سال ۲۰۲۱ عراق شرکت کرد و ائتلاف او ۷۰ کرسی مجلس عراق را به دست آورد. نزدیکی نیروهای چارچوب هماهنگی به ایران و تأکید صدر بر ناسیونالیسم عراقی و شعار نه غرب و نه شرق وی باعث شد که درصدد ایجاد یک حکومت اکثریتی برآید. در همین راستا با حزب دموکرات کردستان عراق و حزب تقدم به رهبری محمد حلبوسی ائتلاف بزرگی را تشکیل دادند.

این ائتلاف در مرحله نخست قصد داشت هوشیار زیباری را به بهانه داشتن اکثریت پارلمانی به‌عنوان رئیس‌جمهور انتخاب کنند که این امر با شکایات حزب‌های چارچوب هماهنگی در دادگاه فدرال عراق همراه شد و دادگاه فدرال عراق نیز با رأی خود، هوشیار زیباری را وادار ساخت از نامزدی ریاست‌جمهوری انصراف دهد. این ائتلاف اکثریتی، جدا از اینکه مناسبات اقلیم با ایران را خدشه‌دار کرد، باعث فشارهای سیاسی و نظامی علیه کردها شد و احزاب چارچوب هماهنگی که حکومت و نیروهای نظامی و امنیتی را در اختیار داشتند با طرح مجدد شکایات خود از حکومت اقلیم در دادگاه فدرالی عراق، فشارهای خود را دوباره آغاز کردند. مهم‌ترین اقدام آن‌ها غیرقانونی کردن صادرات نفت اقلیم به دیگر کشورها و انحلال قانون نفت و گاز پارلمان اقلیم کردستان بود که در سال ۲۰۰۷ تصویب شده بود. مجموع این شکایات باعث شد که دادگاه فدرال عراق در حدود ۴۰ روز، ۷ حکم را صادر کرد که ۶ حکم آن علیه بارزانی‌ها بود. برکناری هوشیار زیباری و حکم انحلال قانون نفت و گاز اقلیم، دو مورد مهم از این احکام دادگاه فدرال بود. اگرچه این ائتلاف بر اثر فشارهای منطقه‌ای و برکناری مقتدا صدر از جریان سیاسی ناکام ماند، اما برای بارزانی و حلبوسی سرآغاز فشاری بود که علاوه بر این دو حزب، اقلیم کردستان را با چالش‌های جدیدی مواجه ساخت و باعث شد که دادگاه فدرال عراق تحت فشار و شکایات احزاب چارچوب هماهنگی، مجموعه‌ای از احکام را صادر کند که اختیارات و ثبات نهادی اقلیم کردستان را تهدید می‌کرد.

۶. تأثیر اختلافات اربیل و بغداد بر امنیت سیاسی اقلیم کردستان عراق

۶-۱. تهدیدات ناشی از اختلاف بر سر مناطق مورد منازعه

۶-۱-۱. تهدید بنیان فیزیکی دولت با از دست دادن بخش اعظم خاک اقلیم کردستان

کسب جایگاه سیاسی در شیوه‌های مختلفی از جمله فدرالیسم و تشکیل کشور مستقل کردستان همواره از آرزوهای دیرینه کردها بوده است. همچنین از آغاز جنبش کردی در قرن بیستم، کردها بر این نکته تأکید داشته‌اند که باید جایگاه سیاسی کردها در قالب یک سیستم سیاسی مشخص باشد. تأکید این جنبش‌ها برای تبیین جایگاهی سیاسی مستلزم امری برای مشخص کردن مرزهای جغرافیایی با دیگر گفتمان‌ها بوده است.

یکی از مهم‌ترین مسائلی که در سال‌های پس از ۲۰۰۳ به‌طور جدی عامل منازعه بر سر کرکوک بوده، مسئلهٔ موسوم به مناطق مورد منازعه است. این مناطق بخش‌های مختلف از جمله کرکوک، موصل و دیاله را شامل می‌شود (نصری و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۷۵).

اهمیت امنیتی کرکوک به حدی است که از سال ۲۰۰۷، پس از عدم اجرای مادهٔ ۱۴۰ قانون اساسی، نیروهای نظامی اقلیم کردستان و حکومت مرکزی عراق چندین بار مقابل هم صف‌آرایی کرده‌اند و حتی تا آستانهٔ درگیری فراگیر پیش رفته‌اند. در این میان، فرماندهی عملیات دجله نیرویی بود که به دستور نوری مالکی، نخست‌وزیر سابق عراق، برای بازگرداندن امنیت در استان‌های کرکوک و دیاله تشکیل شد. اعزام این نیروها به کرکوک موجب بروز منازعات فراوان و تشدید بحران‌های سیاسی در این استان شد. در راستای اجرای عملیات دجله، ارتش عراق تجهیزات نظامی سنگین زیادی را به مرزهای کرکوک منتقل کرد. در مقابل، جعفر مصطفی، وزیر پیشمرگ اقلیم کردستان، در سفر به کرکوک و دیدار با استاندار این شهر، اقدامات فرماندهی عملیات دجله و تحرکات ارتش عراق را محکوم و تأکید کرد که نیروهای پیشمرگ در کرکوک قدرت کافی دارند و آمادهٔ محافظت از این شهرند. وی هشدار داد که در صورت هرگونه ورود نیروهای عملیات دجله یا فرقهٔ ۱۲ ارتش عراق به داخل کرکوک، پیشمرگ‌ها آمادگی کامل برای واکنش را دارند (سلیمی و زرین‌نرگس، ۱۳۹۳: ۲۷۱-۲۷۶).

حکومت عراق، علاوه بر عدم اجرای این ماده، اقداماتی برای کاهش نفوذ کردها در این استان‌ها به اجرا گذاشته است و در این راستا، اذیت و آزار کردها تا مانع تراشی برای اشتغال مردم این مناطق از راهبردهای حکومت عراق بوده است. از دیگر اقدامات حکومت مرکزی اعزام نیروهای سپاه دجله به مناطق مورد منازعه در سال ۲۰۱۲ بود که واکنش شدید حکومت اقلیم کردستان را در پی داشت؛ با وجود این، دولت عراق تصرف کرکوک و مناطق مورد منازعه را در

سال ۲۰۱۷ در اولویت خود قرار داد. اگرچه ارتش عراق با آمدن داعش از تمام مناطق مورد منازعه عقب‌نشینی کرد، اما بعد از شکست داعش در موصل به بهانه حضور داعش در شهرستان حویجه به کرکوک و دیگر مناطق مورد منازعه حمله کرد و در نتیجه ۵۱ درصد از خاک کردستان عراق از تسلط کردها خارج شد و مردم آنجا آواره دیگر مناطق عراق شدند.

طبق آمار پایگاه خبری تحلیلی ده‌رو میدیا، اتحادیه مهینی کردستان بعد از حملات ارتش ۱۱ هزار و ۸۰۰ کیلومتر از نواحی تحت نفوذ خود را از دست داده است و حزب دموکرات کردستان عراق نیز ۱۵ هزار و ۴۰۰ کیلومتر از خاک اقلیم کردستان را از دست دادند که در مجموع ۴۴ هزار و ۳۳۰ کیلومتر است که این مساحت ۵۱ درصد خاک کردستان عراق را تشکیل می‌دهد (ده‌رو میدیا، ۲۰۱۸).

از دست دادن خاک اقلیم کردستان، گذشته از اینکه موجب جدایی مناطق مهمی از اقلیم کردستان شد، این اقلیم را از لحاظ ژئوپلیتیکی در انزوا قرار داد. از سوی دیگر، موجب کاهش نفوذ اداری و سیاسی اقلیم کردستان شد؛ به گونه‌ای که در مجموع، کردها علی‌رغم جمعیت بیشتر به نسبت عرب و ترکمن‌های کرکوک، تنها ۳۴ درصد از امور اداری کرکوک را بعد از حمله ارتش عراق در اختیار گرفتند. همچنین از مجموع ۸ بخش‌داری در کل استان کرکوک، کردها تنها ۲ بخش‌داری را به دست آوردند که در مقایسه با پیش از حمله ارتش عراق، بیشترین سکان اداری کرکوک را از دست دادند (عزیز، ۲۰۲۲).

۲-۶. تهدیدات امنیتی ناشی از اختلاف بر صلاحیت در مالکیت انرژی

۲-۶-۱. تهدید نهادی دولت با کاهش اختیارات در حوزه انرژی

پس از اتحاد اداری اقلیم کردستان، نفت از اهمیت ویژه‌ای برخوردار شد که البته رسمیت یافتن حکومت اقلیم کردستان در قانون اساسی و نظام بین‌المللی در این امر بی‌تأثیر نبود. این اتحاد اداری موجب شد که قانون نفت و گاز در سال ۲۰۰۷ از سوی پارلمان اقلیم تصویب و در همان سال وزارت منابع طبیعی اقلیم نیز تشکیل شود. به موازات تشکیل این وزارت، اگرچه صادرات نفت به روش سنتی و از طریق تانکر، یعنی در سطح پایینی از صادرات نفت انجام می‌شد، اما قصد ترکیه درباره حل مسئله کردها در ترکیه و جایگاه مهم آنان در ساختار سیاسی عراق، ترکیه را به سمت ایجاد روابط با اقلیم در سال ۲۰۰۸ سوق داد. از آثار این گرایش نیز احداث خط لوله نفت کردستان-جیهان بود که زمینه صادرات نفت با مقیاس بیشتری را فراهم کرد، چنان‌که در این رابطه

اولین اقدام اقلیم کردستان در سال ۲۰۱۳ آغاز شد. این اقدام اقلیم کردستان واکنش تند دولت عراق را در پی داشت و در پی همین رویداد، حکومت عراق بودجه اقلیم را قطع کرد. علاوه بر آن، دولت عراق در سال ۲۰۱۳ در دادگاه فدرال عراق از حکومت اقلیم به دلیل صادرات نفت و عدم تحویل نفت به دولت مرکزی شکایت کرد. همچنین حکومت عراق در سال ۲۰۱۴ در دادگاه بین‌المللی پاریس از حکومت ترکیه به دلیل اجازه صدور نفت از خاک این کشور و نیز هموار نمودن صدور نفت اقلیم شکایت کرد.

اگرچه این شکایات در سال ۲۰۱۶ و ۲۰۱۴ ثبت شده بود ولی امکان دستیابی به توافق میان اربیل و بغداد، دادگاه را از هرگونه صدور رأی در این باره منع می‌نمود تا اینکه در سال ۲۰۲۲ دادگاه فدرال عراق این احکام را علیه اقلیم کردستان صادر کرد:

الف: منحل کردن ماده قانونی شماره ۲۲ سال ۲۰۰۷ که مربوط به نفت و گاز اقلیم کردستان است.

ب: تحویل تمام ذخایر نفت به حکومت مرکزی.

پ: تجدیدنظر و مکلف کردن وزارت نفت عراق برای بررسی کردن قراردادهای نفتی اقلیم که در ارتباط با اکتشاف و استخراج نفت با شرکت‌های خارجی صورت گرفته است (سدیق گه‌لالی، ۲۰۲۲).

اساس اختلافات حکومت اقلیم کردستان و بغداد به تفسیرهای متفاوت از قانون اساسی عراق برمی‌گردد که ناشی از تفسیرهای متفاوت در رابطه با ماده ۱۱۲ قانون اساسی عراق است. این ماده اذعان می‌کند که «هر آنچه که در وظایف و اختیارات انحصاری مقامات فدرال تصریح نشده است در حیطه اختیارات مناطق و استان‌های سازماندهی شده هر منطقه است و اختیارات بین دولت فدرال و مناطق مشترک است و در صورت وقوع اختلاف، اولویت با قانون منطقه است.»

اگرچه این اختلافات در مورد اجازه صادرات از سوی اقلیم کردستان ادامه داشته و حتی پس از صدور رأی کردستان نفت را صادر می‌کرد، اما رأی دیگری که موجب توقف صادرات و واگذاری حوزه نفت به حکومت مرکزی شد رأی دادگاه بین‌المللی پاریس بود که در آن، صلاحیت صادرات نفت به دولت مرکزی داده شد. این حکم ترکیه را ملزم کرد که اجازه صادرات نفت کردستان را از خاک ترکیه ندهد و اقلیم کردستان نیز مجاز به صدور نفت نباشد. بر این اساس رأی دادگاه فدرال و دادگاه بین‌المللی پاریس، پیامدهای جدی برای اختیارات اقلیم

کردستان در پی داشت؛ به این معنا که از سال ۲۰۲۳ این اختیارات به دولت مرکزی واگذار و صادرات نفت اقلیم کردستان نیز متوقف شد.

با این توصیف، کاهش اختیارات در حوزه انرژی پیامدهایی را در پی داشت؛ از یک سو موجب کاهش ارتباطات خارجی اقلیم با دیگر دولت‌ها و شرکت‌های چندملیتی شد و در این مورد، گام نخست شکایت عراق از ترکیه بود که به دلیل نقض قرارداد سال ۱۹۷۳ میان دو کشور مطرح شد. این شکایت در نهایت به محکومیت ترکیه انجامید و این کشور را ملزم کرد صادرات نفت اقلیم کردستان را متوقف سازد (دهرو میدیا، ۲۰۰۳). از سوی دیگر بغداد شرکت‌های نفتی را تهدید می‌کرد که از قراردادهای خود با حکومت اقلیم اجتناب نمایند. این تهدید منجر به احتیاط و امتناع شرکت‌های نفتی بین‌المللی در حوزه نفت و گاز اقلیم کردستان شد (دهرو میدیا، ۲۰۲۳). بدین ترتیب اقدامات بغداد روابط خارجی اقلیم کردستان را محدود کرد.

۳-۶. تهدیدات امنیتی ناشی از اختلاف بر سر بودجه

۳-۶-۱. تهدید نهادی دولت با ارتباط مستقیم برخی از ادارات اقلیم کردستان با

حکومت عراق بدون اجازه حکومت اقلیم

اختلافات میان اربیل و بغداد نه تنها شکاف میان حکومت و مردم را در اقلیم کردستان بیشتر کرد، بلکه زمینه‌ساز تشدید اختلافات میان احزاب اقلیم کردستان و به‌خصوص اتحادیه میهنی با حزب دموکرات کردستان عراق شد و وجه دیگری از این اختلافات، خود را در عرصه نهادی نشان داد و تشدیدکننده پدیده‌ای به نام دومرکزی تحت عنوان دو اداره‌کننده شد. در تاریخ حکومت اقلیم کردستان، بخشی از حکومت زیر نفوذ حزب دموکرات و بخش دیگر تحت تسلط اتحادیه میهنی کردستان بوده است. از زمان تشکیل حکومت اقلیم کردستان در سال ۱۹۹۱ تا ۲۰۰۵ این حکومت تحت عنوان حکومت سلیمانیه و اربیل به کارهای خود ادامه داده است. سپس در سال ۲۰۰۵ این حکومت‌ها ادغام شدند و حکومتی متحد تحت عنوان حکومت اقلیم کردستان تشکیل یافت. ادغام و اتحاد اداری همچنان ادامه دارد اما اختلافات میان اربیل و بغداد و نارضایتی احزاب اقلیم کردستان از یکدیگر باعث شده که این اتحاد اداری دچار مشکل شود و بغداد نیز با توجه به این اختلافات در راستای شکاف میان احزاب و حکومت و حکومت در مقابل حکومت بکوشد. در این راستا اتحادیه میهنی با کمک احزاب چارچوب هماهنگی ماده‌ای را در قانون سال ۲۰۲۴ تصویب کردند. این ماده در بند هشتم ماده ۱۴ قانون بودجه سال ۲۰۲۴ آمده است که تصریح

می‌کند «حکومت اقلیم کردستان باید تمامی تعهدات خود را مبنی بر پاداش‌های خود و استان‌های تحت نظر خود انجام دهد. برخلاف این وضعیت، نخست‌وزیر عراق مکلف است که تمامی تعهدات خود را در ارتباط با پاداش‌های اقتصادی که مربوط به استان‌های اقلیم کردستان و این استان‌ها که نسبت به وضعیت خود در اقلیم کردستان با حکومت اقلیم اختلاف دارند، انجام دهد.» (گولپی، ۲۰۲۲، ب).

این ماده که در قانون بودجه سال ۲۰۲۴ آمده امتیازی بود که بغداد از طریق آن زمینه ارتباط مستقیم برخی از ادارات اقلیم کردستان را بدون اجازه حکومت مرکزی فراهم کرد. این امر به احکام دادگاه فدرال عراق نیز سرایت کرد و دادگاه فدرال در یکی از احکام خود ادارات اقلیم کردستان را مختار کرد که با حکومت مرکزی بدون اجازه حکومت اقلیم ارتباط برقرار کند. در این حکم آمده است که «ادارات اقلیم کردستان هماهنگی لازم را با وزارت امور اقتصادی حکومت مرکزی بدون اجازه حکومت اقلیم به منظور انتقال حقوق آن‌ها از بانک‌های اقلیم کردستان به بانک‌های تحت نظارت حکومت مرکزی، می‌توانند انجام دهند» (یاسین ته‌ها، ۲۰۲۴). این احکام زمینه جدایی استان‌های اقلیم را از یکدیگر فراهم می‌کند و سبب می‌شود که اختیارات اقلیم کردستان از اقلیمی متحد به حد یک استان کاهش یابد و زمینه دخالت نهاد مرکزی را در امور داخلی اقلیم فراهم می‌کند.

۶-۳-۲. تهدید نهادی با اعتصاب کارمندان و اخلال در کارآمدی سیاسی

درخصوص تأثیر اختلافات اربیل و بغداد بر ناکارآمدی حکومت اقلیم کردستان، می‌توان اذعان نمود که این اختلافات و به‌طور واضح اختلاف مسئله عدم ارسال حقوق کارمندان اقلیم کردستان، حکومت را با اعتصاب معلمان، کادر پزشکی و کارمندان روبه‌رو کرده است؛ به گونه‌ای که در چند سال اخیر، مدارس و دانشگاه‌ها به مدت دو ماه به‌صورت نیمه‌رسمی تعطیل شدند. از سوی دیگر عدم ارسال بودجه حکومت را با محدودیت‌های بودجه عمرانی و نیمه‌کاره ماندن پروژه‌ها در شهر و استان‌های اقلیم روبه‌رو کرده است.

۶-۳-۳. تهدید نهادی دولت با بازگرداندن درآمد غیرنفتی به بغداد

در فاصله سال ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۳ حکومت اقلیم کردستان ۱۷ درصد بودجه خود را از بغداد، بدون آنکه درآمدی غیرنفتی به بغداد پرداخت کند، دریافت می‌کرد. اما از این سال به بهانه صدور نفت، در بودجه اقلیم اخلال ایجاد شد و دولت مرکزی عراق اقلیم را به قطع بودجه تهدید می‌کرد.

سرانجام تهدیدات حکومت در سال ۲۰۱۳ شکل عملی به خود گرفت و بودجه اقلیم کردستان تعلیق شد. عدم ارسال بودجه در حکومت حیدر العبادی نیز تداوم یافت و تا آغاز حکومت عادل عبدالمهدی و مصطفی کاظمی ادامه یافت. اما در زمان نخست‌وزیری عادل المهدی و مصطفی کاظمی به دلیل نزدیکی این دو نفر به کردها، آرام‌آرام مسئله ارسال بودجه اقلیم کردستان به صورت محدودی از سر گرفته شد. در نهایت حکومت اقلیم تلاش کرد که با گنجاندن استحقاق اقلیم کردستان در بودجه سالانه شکل قانونی به آن بدهد که با محدودیت‌های پارلمان عراق در چند سال اخیر روبه‌رو بوده است. برای مثال، در قانون بودجه سال ۲۰۲۱، اقلیم ملزم به بازگرداندن درآمدهای نفتی و غیرنفتی شده است. همچنین در قانون سال ۲۰۲۳ که تا ۲۰۲۵ کاربرد دارد، اقلیم کردستان ملزم به بازگرداندن ۵۰ درصد بودجه غیرنفتی شده است. علاوه بر این، دادگاه فدرال نیز اقلیم کردستان را ملزم به بازگرداندن تمام اموال نفتی و غیرنفتی می‌کند.

شایان ذکر است که همواره بر سر درآمدهای غیرنفتی میان اقلیم و بغداد اختلاف وجود دارد. اقلیم کردستان بر این باور است که باید تنها ۵۰ درصد درآمد بازارچه‌های مرزی و اداره‌های مرکزی که در اقلیم واقع شده‌اند به خزانه مرکزی بازگردند؛ اما در مقابل، حکومت مرکزی بر این باور است که باید تمامی درآمدهای غیرنفتی اعم از ادارات فدرال با درآمدهای نهادهای حکومت اقلیم کردستان به خزانه بازگردد (گولپی، ۲۰۲۳ الف). این در حالی است که قبل از اختلافات جدی اربیل و بغداد، یعنی از سال ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۶، حکومت اقلیم بدون آنکه نظارتی بر درآمدهای غیرنفتی از سوی بغداد داشته باشد ۱۷ درصد بودجه را دریافت می‌کرد که این بودجه بر اثر اختلافات اربیل و بغداد به ۱۲ درصد رسیده است. اگر این امر از دیدگاه نهادی در نظر گرفته شود، در زمره یکی دیگر از سازوکارهایی محسوب می‌شود که اقلیم کردستان را در امور اقتصادی با کاهش اختیارات مواجه ساخته است.

به این ترتیب، تهدیدات بازگرداندن بودجه را می‌توان چنین بیان کرد که این اقدام زمینه دخالت دولت مرکزی عراق را در امور داخلی اقلیم فراهم کرد و از سوی دیگر تسلط اقتصادی بغداد را بر گذرگاه‌های مرزی اقلیم را افزایش داد و بودجه اقلیم کردستان را به ارسال درآمدهای غیرنفتی به حکومت مرکزی مرتبط کرد. در همین زمینه، می‌توان به این مورد اشاره کرد که بغداد در طی ماه‌های اخیر یک سیستم نظارت بر امور اقتصادی مرزها را به نام اسیکودا در تمامی مرزها عراق دایر نمود که در این میان اقلیم کردستان به دلیل سر باز زدن از دایر نمودن این سیستم در

مرزهای خود دچار محدودیت‌هایی همچون کاهش صادرات و واردات و عدم ارائه دلار دولتی به بازرگانانی شد که در این مرزها کالا را وارد می‌کردند.

۶-۳-۴. تهدید ایده دولت با افزایش شکاف حکومت-مردم

جامعه و حکومت اقلیم کردستان به واسطه اینکه دارای یک هویت در سطح گفتمانی به نام هویت کردی هستند و همچنین در معرض تهدید بغداد قرار دارند و دارای ماهیتی فرودستی در جامعه عراق هستند، همبستگی اجتماعی فراوانی دارند؛ با وجود این، پوشیده نیست که در چند سال اخیر به دلیل عدم ارسال حقوق کارمندان و محدودیت‌های بودجه و بحران اقتصادی شکاف میان مردم و حکومت بیشتر شده است و منجر به تظاهرات و راهپیمایی و اعتصاب علیه حکومت اقلیم کردستان شده است، چنانکه گاه‌گاه با تظاهرات و راهپیمایی مردم خود روبه‌رو است که منجر به شکاف حکومت و مردم شده و سرمایه اجتماعی حکومت اقلیم کردستان را کاهش داده است. این وضعیت مایه سوءاستفاده بغداد شده و بغداد را بر اتخاذ یک جنگ روانی و خواسته‌های تازه به‌عنوان پیش‌شرط ارسال بودجه مصمم ساخته است. همین نیز جامعه کردستان را در یک وضعیت برزخی قرار داده و به این شکاف دامن زده است. همچنین اختلافات اربیل و بغداد موجب شکاف در میان احزاب کردستان عراق به‌خصوص اتحادیه میهنی کردستان و حزب دموکرات کردستان شده است. اتحادیه میهنی از بی‌توجهی حکومت اقلیم کردستان به سلیمانیه انتقاد می‌کند و همچنین حزب دموکرات از بعضی مواضع و اقدام‌های اتحادیه میهنی در همسویی با بغداد نگران بوده است. بنابراین، شکاف میان حکومت و مردم و احزاب کردستان با همدیگر ناشی از اختلافات اربیل و بغداد است که امنیت سیاسی اقلیم کردستان را تهدید می‌کند.

کاهش سرمایه اجتماعی و تهدید ایده دولت را می‌توان از زمان تحریم انتخابات در اقلیم کردستان مشاهده کرد؛ به‌گونه‌ای که طبق آمار سایت خبری-تحلیلی دهرو میدیا، آمار تحریم انتخابات در سال ۲۰۱۶ و در مرحله چهارم انتخابات ۶۷۲ هزار نفر از شرکت در انتخابات بوده که ۲۵ درصد رأی‌دهندگان را تشکیل می‌دهد. این آمار در سال ۲۰۱۸ و در اوج اختلافات اربیل و بغداد و در مرحله پنجم انتخابات از ۲۵ درصد به ۴۰ درصد رسیده که نشان‌دهنده گسترش نارضایتی مردم از اوضاع داخلی اقلیم است (دهرو میدیا، ۲۰۲۴).

۶-۴. تهدیدات امنیتی ناشی از برگزاری همه‌پرسی

۶-۴-۱. تهدید نهاد دولت با منحل کردن نهاد انتخابات اقلیم کردستان

بعد از حمله عراق به کویت و تضعیف نیروهای عراقی بر اثر حمله نیروهای ائتلاف به این کشور، کردها فرصت را مهیا یافتند که خود را برای قیام آماده سازند. این قیام توانست نیروهای دولت عراق را از کردستان بیرون نماید و مناطق کردستان را در اختیار نیروهای کرد قرار دهد. نیروهای کرد با استفاده از منطقه پرواز ممنوع، اولین حکومت کردی در دوران مدرن را تأسیس کردند؛ لذا اقدام به تشکیل مؤسسات و ایجاد نهادها کردند و در همین راستا، اولین انتخابات اقلیم کردستان با سرپرستی احزاب کردستان و متشکل از ۱۵ نفر از قضات دادگستری، حقوقدان، فعال سیاسی و اساتید دانشگاه در سال ۱۹۹۲ برگزار شد (parliament.krd). اگرچه بعد از آزادسازی عراق سرپرستی تمامی انتخابات اقلیم از سوی بغداد انجام می‌شد، اما در سال ۲۰۱۴ و به دستور ریاست وقت اقلیم کردستان و با تکیه بر ماده ۲ سال ۲۰۱۴ پارلمان اقلیم کردستان، نهادی مستقل تحت عنوان نهاد انتخابات و همه‌پرسی ایجاد شد. این نهاد وظیفه داشت که سرپرستی انتخابات و همه‌پرسی‌های داخل جغرافیای سیاسی اقلیم کردستان را بر عهده گیرد که سرانجام این نهاد از سال ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۳ نقش فعالی در انتخابات اقلیم کردستان داشت که سرانجام با رأی دادگاه فدرالی در سال ۲۰۲۳ این امر به کمیسیون انتخابات عراق واگذار شد و این کمیسیون انتخابات عراق بود که جدیدترین انتخابات اقلیم را در سال ۲۰۲۴ بر عهده گرفت.

پیامدهای امنیتی منحل کردن این نهاد، یعنی سلب اختیارات از مجلس اقلیم کردستان و واگذاری آن به دولت مرکزی، زمینه دخالت دولت مرکزی در امور داخلی اقلیم را افزایش می‌دهد. در همین راستا می‌توان به سانتلیگو به عنوان سیستمی برای تصاحب کرسی مجلس عراق اشاره نمود که در آن تعداد کرسی‌های احزاب کرد به دلیل این سیستم در انتخابات اخیر پارلمان عراق کاهش یافت.

۶-۵. تهدیدات ناشی از اختلاف بر سر تشکیل حکومت اکثریت در عراق

۶-۵-۱. تهدید نهادی دولت با انحلال شورای استانی اقلیم کردستان

شورای استانی در واقع مانند پارلمان در عرصه محلی عمل می‌کند که نظارت بر دولت محلی و تصویب قانون در سطح شهر یا استان از کارکردهای این شورا است. در عراق هجده استان وجود دارد که از این تعداد پانزده استان تحت نظارت دولت مرکزی اداره می‌شود و سه استان دیگر

تحت نظارت اقلیم کردستان. این سه استان سازوکار جداگانه‌ای برای برگزاری انتخابات با دیگر استان‌های عراق دارند. انجمن‌های استانی همزمان با تأسیس انجمن‌های استانی عراق تشکیل شد. این انجمن طبق قانون پارلمان کردستان در سال ۲۰۰۹ تشکیل و دو دوره انتخابات را تجربه کرده است. آخرین دوره این انتخابات در سال ۲۰۱۴ برگزار شد و در سال ۲۰۱۹ این شورا توسط پارلمان اقلیم کردستان تمدید شد که سرانجام این حق هم در سال ۲۰۲۳ توسط دادگاه فدرال عراق منحل اعلام شد. امروزه پارلمان محلی نقشی برجسته در پیشرفت کلان‌شهرها و استان‌ها دارد و این رأی دادگاه فدرالی، فارغ از اینکه در پروژه‌های شهری اخلاف ایجاد کرده، در سطح دولت محلی نیز اختیارات اقلیم کردستان را کاهش داده است و از این منظر، ضربه دیگری به اختیارات اقلیم کردستان بود. در این رابطه، نکته حائز اهمیت این است که احکام دادگاه فدرالی در اوج اختلافات میان اربیل و بغداد صادر شده و نکته دیگر اینکه وقتی این روابط رو به بهبود است این احکام مسکوت یا متوقف می‌شوند.

جدول ۱. اختلافات اربیل و بغداد و تأثیر آن بر شاخص‌های امنیت، چگونگی و وجوه عینی تهدیدات در

اقلیم کردستان عراق

موضوع اختلاف	شاخص‌های امنیت	چگونگی تهدیدات	وجوه عینی تهدید
مناطق مورد منازعه	تهدید بنیان فیزیکی دولت	از دست دادن بخشی اعظم از خاک اقلیم کردستان	- کاهش نفوذ اداری و سیاسی اقلیم در مناطق مورد منازعه - انزوای ژئوپلیتیکی به دلیل از دست دادن کرکوک
صلاحیت در مالکیت انرژی	تهدید نهادی دولت	کاهش اختیارات در حوزه انرژی	کاهش ارتباطات خارجی اقلیم با دیگر دولت‌ها و شرکت‌های چندملیتی، به محاق بردن استقلال اقتصادی اقلیم
بودجه	تهدید نهادی دولت	- ارتباط مستقیم برخی ادارات اقلیم کردستان با دولت مرکزی - اعتصاب کارمندان و اخلاف در کارآمدی سیاسی - بازگرداندن درآمدهای غیرنفتی به بغداد	- دخالت دولت مرکزی در امور داخلی - تسلط اقتصادی بغداد بر گذرگاه‌های مرزی - وابسته شدن بودجه به بازگرداندن درآمدهای غیرنفتی - تهدید ایده دولت با افزایش شکاف حکومت-مردم - کاهش مشروعیت
برگزاری همه‌پرسی استقلال	تهدید نهادی دولت	انحلال نهاد انتخابات اقلیم کردستان	کاهش اختیارات در حوزه انتخابات، الزام اقلیم به قانون‌گذاری‌های انتخاباتی در پارلمان عراق و بهره‌برداری سیاسی دیگر احزاب از این قوانین
تشکیل حکومت اکثریت در عراق	تهدید نهادی دولت	انحلال شورای استانی اقلیم کردستان	کاهش اختیارات در حوزه شوراهای استانی و دخالت در امور داخلی اقلیم

۷. نتیجه‌گیری

عراق و اقلیم کردستان نقش انکارناپذیری در امنیت ملی ایران ایفا می‌کنند. مناسبات این دو بازیگر بر نفوذ و جایگاه ایران در منطقه تأثیر خواهد گذاشت. با توجه به اینکه اقلیم کردستان دورانی از مبارزات نسبتاً طولانی را در کارنامه خود داشت، قبل از تشکیل عراق نوین به یک نوع حکومت دیفاکتو در عراق دست یافت. ویژگی این حکومت این بود که اقلیم کردستان تقریباً در همه امور بدون دخالت بغداد اداره می‌شد و این وضعیت تا سال ۲۰۰۵ ادامه یافت. با وجود این، در دوران پس از فروپاشی رژیم بعث، علی‌رغم اینکه کردها به امید عراقی به دور از اشتباهات رژیم گذشته و با تأکید بر عراقی فدرال در بنیاد عراق نوین مشارکت کردند، اما اختلافاتی نظیر بی‌اعتمادی به همدیگر، دخالت کشورهای منطقه‌ای و گفتمان مرکزگرایی مسلط در خاورمیانه این انتظارات را به محاق برد و علی‌رغم تدوین یک قانون اساسی نسبتاً دموکراتیک که تکثرگرایی قومی و مذهبی را به رسمیت می‌شناسد، اما به دلیل گسل جامعه عراق و داشتن زخم‌های تاریخی فراوان، این قانون چنان‌که انتظار می‌رفت نهادینه نشده و از این منظر، مبنایی برای حل اختلافات فراوان طرفین نشده است. از این رو، مجموعه‌ای از اختلافات میان اربیل-بغداد وضعیت امنیت اقلیم و عراق را مستعد تنش‌های بسیاری کرده است که در این مقاله در چندین محور مختلف به آن‌ها پرداخته شد.

در کنار فروپاشی رژیم بعث عواملی نظیر ضعف نهادی، تأسیس نیروی نظامی از سوی کردها و حضور نیروهای آمریکایی در عراق و ظهور داعش و نقش‌آفرینی کردها در جنگ با این گروه تروریستی، موجب شد که نقش کردها در معادلات سیاسی عراق افزایش یابد. این دوره را به‌وضوح می‌توان یکی از مهم‌ترین دوران نقش‌آفرینی کردها در عراق به شمار آورد که مسئله کرد به دوران اوج خود در عراق رسید؛ به گونه‌ای که حکومت اقلیم کردستان در طول این مدت دارای اختیاراتی فزاینده بود، اما برگزاری فرماندوم استقلال اقلیم و تصرف مناطق مورد منازعه و حمایت کشورهای منطقه‌ای در راستای کاهش این اختیارات، اقلیم کردستان را به حد یک استان کاهش داد. تلاش برای به حداکثر رساندن قدرت و اعمال حاکمیت از سوی اربیل (که ریشه در این وضعیت خاص تاریخی دارد) از یک سو و تلاش بغداد برای اعمال قانونی قدرت بر منطقه شمال کشور از سوی دیگر، و نیز بی‌اعتمادی فی‌مابین، مجموعاً منجر به تشدید این اختلافات شده است. این اختلافات در چند سال اخیر موجب تهدیداتی بر علیه بنیان فیزیکی، ایده و ثبات نهادی اقلیم کردستان شده است. اقلیم کردستان در چند سال اخیر با فشار فزاینده روبه‌رو

بوده است؛ به گونه‌ای که در مناطق مورد منازعه، علاوه بر از دست دادن بخشی اعظمی از خاک، با هجوم فزاینده ارتش عراق برای کم شدن جمعیت آن مناطق روبه‌روست. در بعد نهادی اختیارات حوزه نفت و گاز را از دست داده است و سرپرستی انتخابات داخل اقلیم که قبلاً در صلاحیت اقلیم بود به بغداد واگذار شده است. از منظر دیگر این اختلافات شکاف مردم و دولت را افزایش داده و موجب اعتراض مردم از یک سو و از سوی دیگر اخلاف در کارآمدی سیاسی شده است.

لذا این مقاله اذعان دارد که اقلیم کردستان در حفاصل سال‌های ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۳ دارای اختیاراتی فدرالی بوده است، اما از سال ۲۰۱۳ تا کنون (۲۰۲۵) به تدریج در حال واگذاری صلاحیت و اختیارات و امتیازات سیاسی خود است. بر این مبنا، در این مدت امنیت نهادی، فیزیکی و هویتی این واحد سیاسی از سوی بغداد تهدید می‌شود؛ چنان‌که اقلیم کردستان در این مدت تحت فشارهای شدید بغداد برای واگذاری دیگر اختیارات و تبدیل آن به یک واحد کوچک فاقد اختیارات و صلاحیت‌های فدرالی است. گمان بر این است که این کشمکش می‌تواند موجبات بی‌ثباتی بیشتر اقلیم شود و به واسطه این بی‌ثباتی، ناامنی کل منطقه و از جمله ایران را فراهم آورد.

منابع

الف) فارسی

- آذرشب، محمدتقی؛ نجم‌آبادی، مرتضی؛ بخشی تلایی، رامین. (۱۳۹۶). «جایگاه امنیت در مکتب کپنهاگ: چارچوبی برای تحلیل». علوم سیاسی، ۴۰(۱)، ۱۱۹-۱۴۶.
- ابراهیمی، نبی‌الله. (۱۳۸۶). «تأملی بر مبانی و مفاهیم مکتب کپنهاگ». سیاست خارجی، ۲۱(۲)، ۴۵۸-۴۶۹. <https://www.ensani.ir/fa/article/99243>
- ابوالفتحی، محمد؛ لطفی، کامران؛ صادقی، عاطفه. (۱۴۰۲). «جنش کردی و تعارضات هویتی-قومی عراق (تمرکز بر دوران بعد از فروپاشی سلطنت در عراق)». مطالعات سیاسی بین‌النهرین، ۲(۴)، ۵۱۷-۵۴۰. <https://doi.org/10.22126/mps.2024.10504.1036>
- بوزان، باری. (۱۴۰۲). مردم، دولت‌ها و هراس. ترجمه محمدعلی قاسمی، انتشارات مطالعات راهبردی.
- پوراحمدی، میبدی، حسین؛ قیاسی، صابر. (۱۳۹۹). «اقدامات استقلال‌طلبانه کردستان عراق و رویکرد سیاست خارجی ایران و ترکیه». پژوهش‌های روابط بین‌الملل، ۱۰(۲)، ۶۲-۷. https://www.iisajournals.ir/article_113621.html
- حاتمی، محمدرضا؛ سانیار، میکائیل. (۱۳۹۶). «همه‌پرسی اقلیم کردستان؛ منابع و تنگناهای تشکیل دولت مستقل». مطالعات راهبردی، ۲۰(۷۶)، ۸۶-۱۱۲. <https://www.ensani.ir/fa/article/395408>

- حسن‌نژاد، صلاح‌الدین. (۱۳۹۴). تأثیرگذاری سیاست‌ها و منابع انرژی (نفت و گاز) اقلیم کردستان عراق بر مناسبات با ترکیه (۲۰۰۷-۲۰۱۴). پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
- دلیریان، مهدی. (۱۳۹۱). تأثیر ثبات کردستان عراق بر منطقه. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی.
- رضایی، داود. (۱۴۰۰). «بررسی دشواری‌های استقلال اقلیم کردستان عراق». *مطالعات دفاعی استراتژیک*، ۱۹(۸۶)، ۲۵۶-۲۶۱. https://journals.sndu.ac.ir/article_1303.html
- زارعی، بهادر؛ رنجبری چیچوران، کمال. (۱۳۹۶). «تحلیل چالش‌های اقلیم کردستان و حکومت مرکزی عراق و تأثیر آن بر آینده کشور». *سیاست*، ۴۷(۴)، ۹۰۹-۹۲۸. <https://doi.org/10.22059/jpq.2017.219631.1006939>
- ساعی، احمد؛ مرادی، جهانبخش. (۱۳۹۰). «معضلات فدرالیسم در عراق». *تحقیقات سیاسی-بین‌المللی*، ۶(۷)، ۵۸-۸۵. <https://www.sid.ir/paper/172845/fa>
- سبحانی، حسن؛ شفیعی، حسن؛ حاجی‌مینه، رحمت. (۱۴۰۱). «تحلیل مسائل امنیتی بر شکست همه‌پرسی اقلیم کردستان عراق در سال ۱۳۹۶». *پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، ۱۲(۱)، ۱۰۷-۱۶۱. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.23222980.1401.12.1.5.0>
- سلیمی، آرمان؛ زرین‌نرگس، یحیی. (۱۳۹۳). «محور منازعه‌های سیاسی و امنیتی اقلیم کردستان با حکومت مرکزی عراق در سال‌های بعد از ۲۰۰۳». *زریبار*، ۸۵-۸۶(۶۲-۶۶)، ۲۶۶-۲۹۱.
- طباطبائی، سید محمد؛ فتحی، محمدجواد. (۱۳۹۶). «تحول مفهوم امنیت در ناتو پس از جنگ سرد بر اساس مکتب کپنهاگ». *مطالعات راهبردی جهانی شدن*، ۵(۱۷)، ۶-۴۲. <https://www.sid.ir/paper/229917/fa>
- عبدخدایی، مجتبی. (۱۴۰۲). «حکمرانی، استبداد دیوانی و دولت مستحکم». *علوم سیاسی*، ۲۶(۱۰۴)، ۴۴-۷۹. <https://doi.org/10.22081/PSQ.2024.68295.2865>
- مبارک‌شاهی، محمود. (۱۳۹۴). *نگاهی به جغرافیای سیاسی کردستان عراق با تأکید بر مسئله کرکوک*. نشر اوین.
- محسنی، سیدمحسن؛ اشرفی، احمد؛ محمدزاده، علی. (۱۴۰۱). «عراق در جستجوی ثبات سیاسی: تلاش برای پایه‌گذاری مدل دموکراسی مبتنی بر اجماع». *سیاست متعالیه*، ۱۰(۲۷)، ۲۹۶-۳۱۶. <https://doi.org/10.22034/sm.2022.547480.1815>
- محمدی، مبین. (۱۳۹۴). *منابع تنش بین حکومت مرکزی و حکومت اقلیم کردستان در عراق جدید*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
- مرادی، اسکندر. (۱۳۹۷). «ژئوپلیتیک کرکوک؛ منازعه یا مصالحه از منظر حکمرانی خوب (۲۰۰۶-۲۰۱۷)». *ژئوپلیتیک*، ۱۴(۲)، ۱۰۹-۱۶۵. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17354331.1397.14.50.5.3>
- مرادی، جهانبخش. (۱۴۰۱). «چالش‌های استقرار حکومت ایالتی در اقلیم کردستان عراق». *مطالعات سیاسی بین‌النهرین*، ۱(۱)، ۱-۲۹. <https://doi.org/10.22126/mps.2022.2262>
- نادری، مسعود. (۱۳۹۵). *بحران کم‌آبی و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه رازی کرمانشاه.

نصرالدین پورگويا، هنگامه؛ رضایی، علیرضا؛ صالحی، عباس. (۱۴۰۲). «بررسی و تحلیل و تبیین بحران‌های داخلی و خارجی در دولت اقلیم کردستان عراق». *جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۱۶(۵۱)، ۴۷۵-۴۹۱.
<https://doi.org/10.22034/jgeoq.2023.197799.2083>

نصری، قدیر. (۱۴۰۲). «کرکوک: استمرار و تعدیل ستیز بر سر هویت، ثروت و قدرت». *مطالعات خاورمیانه*، ۶۰(۴)، ۵-۳۲.
<https://www.magiran.com/paper/2723353>

نصری، قدیر؛ سلیمی، آرمان؛ ولدبیگی، آرام. (۱۳۹۲). «جایگاه کرکوک در معادلات راهبردی عراق: با تمرکز بر موضوعات کلیدی و کارگزاران تحول». *آفاق امنیت*، ۶(۱۹)، ۱۶۷-۱۹۸.
https://ps.ihu.ac.ir/article_200436.html

ب) کردی

بارزانی، مسعود. (۲۰۱۷). *سخنرانی در میان کمپین تبلیغات رفتارندوم*.
<https://parliament.krd>

ته‌ها، یاسین. (۲۰۲۴). «ره‌نده‌کانی بریاری دادگای فیدرالی ده‌ریاری موجهی فهرانبه‌ران». *ده‌رو میدیا*.
https://drawmedia.net/page_detail?smart-id=14751

حه‌سن، دابان. (۲۰۲۳). «لیکه‌وته‌کانی ریکه‌وته‌نی نیوان ه‌ریم و به‌غدا سه‌باره‌ت به‌یاسای بودجه». *مالپ‌ری چاوی کورد*.
<https://chawykurd.com/economy/11324>

ده‌رو میدیا. (۲۰۱۸). «ه‌ریمی کوردستان ریف‌راندومیکی تر ده‌کات». *heremi-kwrdsan-rifrandomeki-tr-dekat*.
<https://drawmedia.net/report/2641-heremi-kwrdsan-rifrandomeki-tr-dekat>

ده‌رو میدیا. (۲۰۱۹). «بارزانی و عه‌بدولمه‌هدی ریکه‌وته‌نیک‌ی ژیربه‌ژیریان له‌سه‌ر بودجه کرده‌». *drawmedia.net/page_detail?smart-id=3008*.
https://drawmedia.net/page_detail?smart-id=3008

ده‌رو میدیا. (۲۰۲۰). «ورده‌کاری ریکه‌وته‌ک‌ی کازمی و مه‌سرور بارزانی». *drawmedia.net/page_detail?smart-id=6488*.
https://drawmedia.net/page_detail?smart-id=6488

ده‌رو میدیا. (۲۰۲۲). «چیروکی نه‌وتی ه‌ریم». *drawmedia.net/page_detail?smart-id=9656*.
https://drawmedia.net/page_detail?smart-id=9656

ده‌رو میدیا. (۲۰۲۳). «تورکیا ه‌نه‌نارده‌ی نه‌وتی ه‌ریم راده‌گرت». *drawmedia.net/report/12418-twrkia-henardei-newti-herem-radegret*.
<https://drawmedia.net/report/12418-twrkia-henardei-newti-herem-radegret>

ده‌رو میدیا. (۲۰۲۳). «چاره‌نووی داهاتی نه‌وتی ه‌ریم له‌دوای ناویژیوانیه‌ک‌ی دادگای پاریس». *share.google/tmCRm5l51O6uIFUD7*.
<https://share.google/tmCRm5l51O6uIFUD7>

سدیق گه‌لالی، یادگار. (۲۰۲۲). «سیکه‌ته‌ری نه‌وت له‌نیوان ه‌ریم و به‌غدا». *ده‌رو میدیا*.
https://drawmedia.net/page_detail?smart-id=11649

عزیز، نه‌حمده. (۲۰۲۲). «که‌رکوک، پیش و پاش ریف‌راندوم ۱۶ ئوکتوبری ۲۰۱۷». *ده‌رو میدیا*.
<https://drawmedia.net/report/10526-kerkwk-pesh-wpash-rifrandom-16i-oktoberi-2017>

گولپی، جهانگیر. (۲۰۲۳ الف). «دیوه‌مه‌ترسیداره‌ک‌ی یاسای بودجه عیراق». *ده‌رو میدیا*.
https://drawmedia.net/page_detail?smart-id=13137

گولپی، جهانگیر. (۲۰۲۳). «تیروانینی ههریم و به‌غدا بو داهاته‌نانه‌وتیه‌کان». ده‌رو میدیا.
https://drawmedia.net/page_detail?smart-id=13450

References

- Abdkhodaie, M. (2024). "Governance, bureaucratic authoritarianism, and the strong state". *Political Science*, 26(104), 44–79. [In Persian]. <https://doi.org/10.22081/PSQ.2024.68295.2865>
- Abolfathi, M., Lotfi, K., & Sadeghi, A. (2024). "The Kurdish movement and ethnic-identity conflicts in Iraq: Focusing on the post-monarchy period". *Mesopotamian Political Studies*, 2(4), 517–540. [In Persian]. <https://doi.org/10.22126/mps.2024.10504.1036>
- Ahmad, N. D. (2017). "A legal analysis of the constitutional disputes between the Iraqi government and the Kurdistan Region (2005–2013)". *QALAAI ZANIST Scientific Journal*, 2(5), 873–902. <https://doi.org/10.25212/lfu.qzj.2.5.38>
- Azarshab, M. T., Najmabadi, M., & Bakhshi Talyabi, R. (2017). "The place of security in the Copenhagen School: A framework for analysis". *Political Science*, 16(40), 119–146. [In Persian]. JR_PSQK-13-40_006
- Azir, A. (2022). Kirkuk before and after the October 16, 2017 referendum. Draw Media. [In Kurdish]. <https://drawmedia.net/report/10526-kerkwk-pesh-wpash-rifrandom-16i-oktoberi-2017>
- Barzani, M. S. (2017). *Speech during the referendum campaign*. [In Kurdish].
- Buzan, B. (2023). *People, states and fear* (M. A. Ghasemi, Trans.). Strategic Studies Publications. [In Persian].
- Delirian, M. (2012). *The impact of the stability of Iraqi Kurdistan on the region*. Master's thesis, Allameh Tabataba'i University. [In Persian].
- Draw Media. (2018). "The Kurdistan Region will hold another referendum". [In Kurdish]. <https://drawmedia.net/report/2641-heremi-kwrdran-rifrandomeki-tr-dekat>
- Draw Media. (2019). "Barzani and Abdul Mahdi reached a direct agreement on the budget". [In Kurdish]. https://drawmedia.net/page_detail?smart-id=3008
- Draw Media. (2020). "Details of the agreement between Al-Kadhimi and Masrour Barzani". [In Kurdish]. https://drawmedia.net/page_detail?smart-id=6488
- Draw Media. (2022). "The story of the Kurdistan Region's oil". [In Kurdish]. https://drawmedia.net/page_detail?smart-id=9656
- Draw Media. (2023a). "Turkey halts the Kurdistan Region's oil exports". [In Kurdish]. <https://drawmedia.net/report/12418-twrkia-henardei-newti-herem-radeget>
- Draw Media. (2023b). "The future of the Kurdistan Region's oil revenues after the Paris arbitration ruling". [In Kurdish]. <https://share.google/mCRm5l51O6uIFUD7>
- Ebrahimi, N. (2007). "A reflection on the foundations and concepts of the Copenhagen School". *Foreign Policy*, 21(2), 458–469. [In Persian]. <https://www.ensani.ir/fa/article/99243>
- Golpi, J. (2023a). "The dangerous dimension of Iraq's budget law". [In Kurdish]. https://drawmedia.net/page_detail?smart-id=13137
- Golpi, J. (2023b). "Perspectives of the Kurdistan Region and Baghdad on oil revenues". [In Kurdish]. https://drawmedia.net/page_detail?smart-id=13450
- Hasan, D. (2023). "The consequences of the agreement between the Kurdistan Region and Baghdad regarding the budget law". [In Kurdish]. <https://chawykurd.com/economy/11324>
- Hasannejad, S. (2015). *The impact of the Kurdistan Region of Iraq's energy resources (oil and gas)*

- policies on relations with Turkey (2007–2014)*. Master's thesis, University of Tehran. [In Persian].
- Hatami, M. R., & Sanyar, M. (2017). "The Kurdistan Region referendum: Resources and constraints of establishing an independent state". *Strategic Studies*, 20(76), 86–112. [In Persian]. <https://www.ensani.ir/fa/article/395408>
- Keil, S., & Smeekens, D. (2022). "The Iraqi oil and gas dispute between Baghdad and Erbil: A commentary on the Iraqi Federal Supreme Court judgment of 15 February 2022". *IFF Working Paper Online*, 31. Institute of Federalism, University of Fribourg. <https://doi.org/10.51363/unifr.diff.2022.31>
- Mobarakshahi, M. (2015). *An overview of the political geography of Iraqi Kurdistan with emphasis on the Kirkuk issue*. Evin Publications. [In Persian].
- Mohammadi, M. (2015). *Sources of tension between the central government and the Kurdistan Regional Government in the new Iraq*. Master's thesis, University of Tehran. [In Persian].
- Mohseni, S. M., Ashrafi, A., & Mohammadzadeh, A. (2022). "Iraq in search of political stability: Efforts to establish a consensus-based democratic model". *Transcendent Politics*, 10(27), 296–316. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/sm.2022.547480.1815>
- Moradi, E. (2018). "The geopolitics of Kirkuk: Conflict or compromise from the perspective of good governance (2006–2017)". *Geopolitics*, 14(2), 109–165. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17354331.1397.14.50.5.3>
- Moradi, J. (2022). "Challenges to establishing state governance in the Kurdistan Region of Iraq". *Mesopotamian Political Studies*, 1(1), 1–29. [In Persian]. <https://doi.org/10.22126/mps.2022.2262>
- Naderi, M. (2016). *Water scarcity crisis and the national security of the Islamic Republic of Iran*. Master's thesis, Razi University. [In Persian].
- Nasri, G. (2024). "Kirkuk: Continuity and moderation of the struggle over identity, wealth, and power". *Middle East Studies*, 60(4), 5–32. [In Persian]. <https://www.magiran.com/paper/2723353>
- Nasri, G., Salimi, A., & Valadbeigi, A. (2014). "The position of Kirkuk in Iraq's strategic equations: Focusing on key issues and actors of change". *Security Horizons*, 6(19), 167–198. [In Persian]. https://ps.ihu.ac.ir/article_200436.html
- Nasrollahdin Pourgouya, H., Rezaei, A., & Salehi, A. (2024). "Analysis and explanation of internal and external crises in the Kurdistan Regional Government". *Geography and Regional Planning*, 16(51), 475–491. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/jgeoq.2023.197799.2083>
- Parliament of Kurdistan. (2016). "A brief history of the Kurdistan Parliament". [In Kurdish]. <https://www.parliament.krd/about-parliament/history-of-parliament>
- Pourahmadi Meybodi, H., & Gheyasi, S. (2020). "The independence-seeking measures of the Kurdistan Region of Iraq and the foreign policy approaches of Iran and Turkey". *International Relations Research*, 10(2), 7–62. [In Persian]. https://www.iisajournals.ir/article_113621.html
- Rezaei, D. (2021). "Examining the challenges of the independence of the Kurdistan Region of Iraq". *Strategic Defense Studies*, 19(86), 256–261. [In Persian]. https://journals.sndu.ac.ir/article_1303.html
- Saei, A., & Moradi, J. (2011). "The problems of federalism in Iraq". *Political and International Research*, 6(7), 61–85. [In Persian]. <https://www.sid.ir/paper/172845/fa>
- Salimi, A., & Zarrin Narges, Y. (2017). "Political and security disputes between the Kurdistan Region and the central government after 2003". *Zaribar*, 85–86, 266–291. [In Persian].
- Sediq Galali, Y. (2022). "The oil sector between the Kurdistan Region and Baghdad". Draw Media. [In Kurdish]. https://drawmedia.net/page_detail?smart-id=11649
- Sobhani, H., Shafiei, H., & Hajimineh, R. (2022). "Analysis of security issues in the failure of the 2017

-
- Kurdistan Region referendum". *Political Research of the Islamic World*, 12(1), 107-161. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.23222980.1401.12.1.5.0>
- Tabatabaei, S. M., & Fathi, M. J. (2017). "The transformation of NATO's concept of security after the Cold War based on the Copenhagen School". *Globalization Strategic Studies*, 5(17), 6-42. [In Persian]. <https://www.sid.ir/paper/229917/fa>
- Taha, Y. (2024). "The dimensions of the Federal Court's decision regarding employees' salaries". Draw Media. [In Kurdish]. https://drawmedia.net/page_detail?smart-id=14751
- Wolff, S. (2010). "Governing (in) Kirkuk: Resolving the status of a disputed territory in post-American Iraq". *International Affairs*, 86(6), 1361-1379. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2010.00948.x>
- Zarei, B., & Ranjbari Chijouran, K. (2017). "Analyzing the challenges between the Kurdistan Region and Iraq's central government and their impact on the country's future". *Politics*, 47(4), 909-928. [In Persian]. <https://doi.org/10.22059/jpq.2017.219631.1006939>
- Zedalis, R. J. (2013). "The role provincial governmental units can play regarding oil and gas development agreements in the Kurdish north: Allocation of Iraqi constitutional power". *The Journal of World Energy Law & Business*, 6(4), 314-347. <https://doi.org/10.1093/jwelb/jwt013>